Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

BROJ 1. SIJEČANJ 1939. GOD. VII.

Izlazi mjesečno. Cijena godišnje za članove Din 40—, za nečlanove Din 50—. Pojedini brojevi Din 5·—

23322

JELINEK

PARNA BOJADISAONICA I KEMIČKA ČISTIONA ODIJELA
ZAGREB
GAJEVA 25 = ILICA 37 = ILICA 148-a
WASHINGTONOV TRG 1
Telefoni: 33-90, 66-58, 93-92

Sadite i njegujte ga!

VOĆE SE SVE VIŠE CIJENI I KONZUMIRA

Sadnice vrtnih jagoda, plemenitih bresaka, jabuka i krušaka, sve najboljih trgovačkih odlika imaće skoro na prodaju

Industrijalno Voćarstvo „Müllerov Brijeg" u Zagrebu
Frankopanska ulica 16 — Telefon broj 22-041

Esslingenrolete Flossrolete
Brodarski pod Sanduci
IVAN HARTL, Zagreb
Radnička c. 52 - telef. 52-97

Krznarija „Srebrenoj lisici"
preuzima sve vrsti krzna na pohranu.
Veliki izbor **plavih i srebrnih lisica.**
ANTUN KRPAN
Gundulićeva 1 I kat. — Tel. 23-878

Sagovi, popluni, zastori, tkanine
„POSOBLJE"
Gundulićeva 9 - Varšavska 11 - Tel. **68-27**

Strojna stolarija
M. KRESNIK
Nova Ves 4 ZAGREB Telef. 67-14
Unutarnji uredjaji. Otmene i jednostavne opreme stanova. Uredjaji za banke i kavane. Atelier za moderno i glazbeno pokućstvo.

HRVATSKA INDUSTRIJA KATRANA D. D.
RADNIČKA CESTA 29. ZAGREB TELEFON BROJ 5364
Izvadja asfaltiranje cesta, trotoara, dvorišta, kućnih ulaza i t. d. uz najjeftinije cijene.

NI JEDAN DAN BEZ KAVE
Pijte MEINL kavu
Julio Meinl d. d. - uvoz kave
Središnjica i odio na veliko: Zagreb, Vodnikova 16
Podružnice: Jelačićev trg 5, Ilica 84, Ilica 166, Kvaterníkov trg 2, Washingtonov trg 1
Masarykova 17, Dolac-Tržnica i Savska cesta 13.

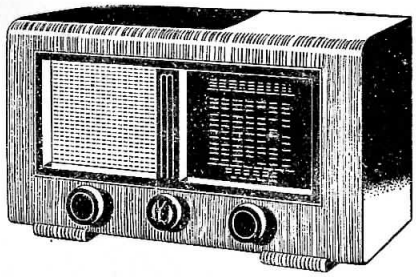

Sada je vrijeme, da kupite novi Radio-aparat

Kod stručne radiotehničke firme »RADIO-PETER« možete dobiti aparat kojeg želite. **Dodjite** u našu poslovnicu u **Baruna Jelačića** 4, te si izaberite jedan aparat, koji Vam se šalje na bezobvezan pokus.

RABLJENE Radio-aparate primamo pod račun najkulantnije.

Zastupstvo tvornice: MENDE, SABA, LOVE i SIERA.

Popravke obavljamo stručno i sa garancijom.

„RADIO-PETER" ZAGREB BARUNA JELAČIĆA ULICA BR. 4

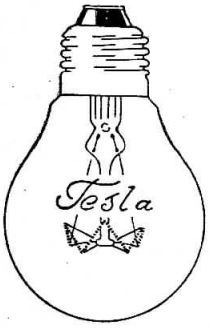

Tesla

PRVA DOMAĆA ŽARULJA

Prodajni ured i skladište

ZAGREB

Preradovićeva 25

Telefon 53-61

KEMIKA D. D.

za kemijsku i farmaceutsku industriju

Domaća tvornica kemijsko-farmaceutskih preparata i specijaliteta

Zagreb, Samoborska cesta 20

Telefon 33-91

Osvjedočite se da su

CROATIA baterije

sada najjeftinije, jer su jošte bolje, nego prije.

ZA VEČERNJE I PLESNE HALJINE

najnovije tkanine

kod

pomodne kuće

Lebinec i drug

Radićeva ulica 1

Haljinu iz svile i ostalih tkanina možete sami izraditi kad si nabavite krojačku lutku izrađenu po Vašem stasu. Te krojačke lutke proizvodi

„Baby"

proizvodnja lutaka i igračaka

Zagreb, Trakošćanska ul. 58

Poštanski pretinac 48. = Tel. 95-57.

Tražite besplatne ponude!

L. & C. HARDTMUTH-OVE

OLOVKE, PERA

I BRISALICE

DOMAĆI SU PROIZVODI!

TVORNICA KOH-I-NOOR OLOVAKA
L. & C. HARDTMUTH
U ZAGREBU

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREBČANA

BROJ 1. GOD. VII. SIJEČANJ 1939

HRVATSKI NAROD – GRAD ZAGREB

»Dok je srca bit će i Kroacije!«
A. G. Matoš.

Vruća srca Hrvatskog naroda u toploj ljubavi za svoju predragu napaćenu, domovinu Hrvatsku okopnila su ledene sante, koje stežu brod narodni...

Decembar 1938 bit će zlatnim pismenima zabilježen u povijesti našega naroda, jer je Narod pomlađen, jak i velik, muževno i dostojanstveno progovorio... kao nikad dosada!...

A ispred svih naš bijeli dosada ni od koga pokoreni stari ponosni Grič, Kaptol plemeniti... dà, čitav naš Zagreb, taj najljepši biser u kruni Majke Hrvatske...

Gord i ponosit i Zagrebački je građanin progovorio zajedno s čitavim Hrvatskim narodom!

A naše Društvo Zagrebčana kao vjerni čuvar tradicija i slobodarskog duha zagrebačkih građana u svojim nastojanjima za što uspješniji procvat grada Zagreba, veseli se, da su se opet povratila vremena, kada je narodna svijest Hrvatska budna, kada je čitav narod jedinstven i složan i kada kao takav miran, dostojanstveno kroči put sretnije budućnosti...

S tim željama posjetio je društveni pretsjednik Dr. Tomo Cuculić pred svete Božićne blagdane vođu Hrvatskoga naroda dra. Vladimira Mačka i izrazivši mu zahvalnost Zagrebčana za velike napore u borbi za narodne pravice predao mu ovu spomenicu našeg društva:

Gospodin

Dr. Vlatko Maček

Zagreb.

Gospodine Predsjedniče!

Vođo Hrvatskoga Naroda!

Preko pet milijuna odlučnih i složnih Hrvata u granicama i izvan granica naše Hrvatske domovine, 11. prosinca po prvi puta je osjetilo

da ima jedno srce, jednu dušu, jednu želju i jednu budućnost. Duh toga svetog jedinstva, ožaren radošću zbog velike narodne pobjede, ulio je u sve nas svijest vlastite snage i uvjerenja, da ćemo svladati i posljednje zaprijeke k putu u punu slobodu, bratstva i jednakosti. Zalutati više ne ćemo i ne možemo, jer nam taj put obasjavaju zapaljene žive baklje domovinske ljubavi i žrtvovanja — naši junaci i mučenici: Ljudevit Posavski i Petar Svačić, biskup Pavao Horvat i ban Ivaniš, Matija Gubec i hekatombe seljaka slobodara, ban Petar Zrinski sa svojom mučenicom Katarinom Zrinski i knez Krsto Frankopan, a prije njih i poslije njih nebrojeni krvavi svjedoci Hrvatske slave, stradanja i mučeništva, a iznad svih Veliki Učitelji naši dr. Antun i Stjepan Radić, koji su prvi otkrili neiscrpive nalaze narodne snage i žive sile, zlatno srce hrvatskoga seljačkoga naroda. Ovo spominjemo u velikom času hrvatske povjesti, kad ovakovom i ovolikom pobjedom slavimo uspomenu dolaska Hrvata u ovu našu raju sličnu lijepu našu Hrvatsku domovinu: u pitomo Zagorje, u ravnu Slavoniju, u Bosnu ponosnu, u Hercegovinu kršnu, u Liku kamenitu i na vruće žale plavoga Jadrana. Trinajst dugih vijekova, punih borba, pobjeda i stradanja, nade i malaksanja, prohujilo je iznad glava naših djedova i otaca, pustošilo je i opustošilo polja i ognjišta naša. Ali su se uvijek na novo palile pogašene vatre i uvijek na novo nicala zgažena trava. Rasli su sinovi izginulih otaca, da i oni uginu, ali prije smrti svoje okrenuli su barem za jedan palac kola sudbine naše i tako pomogli, da iz svete naše zemlje izvire na svijetlo dana voda živa, kojom je sada osvećena i očišćena svijest hrvatskih sinova i kćeri, da smo tako mogli dostojno proslaviti i završiti jubilarnu godinu dolaska naših hrvatskih pradjedova sa hladnog sjevera na topli sunčani jug.

Gospodine Predsjedniče!

U današnjim danima i u ovom svečanom raspoloženju, kada su sva naša čuvstva prelivena zahvalnošću mrtvim velikanima roda našega, dolazi pred Vas Društvo Zagrebčana, predstavnik potomaka prvih slobodnih građana Zagreba, da Vam oda hvalu, zahvalnost i priznanje za nadčovječne napore i žrtve Vaše, koje ste uložili, da dovršite djelo oslobođenja. Vi ste upravo svetačkom strpljivošću nosili kroz ravnih deset godina sav teret borbe, vjere i nade. Ne samo da niste nikada ni u najtežim danima napora, muka i proganjanja ni na trenutak smalaksali, nego ste svojim svijetlim značajem i živom vjerom, uklanjali svako malodušje sustalih boraca, da ne klonu, jer ste u svoje riječi unosili svu moć i snagu vjere u sigurnu pobjedu dobra nad zlim i pravde nad nepravdom.

Društvo Zagrebčana, kao čuvar tradicija kraljevskoga Griča i slobodnog glavnog grada Hrvatske, obećava Vam sveto, da će sve svoje snage, sav svoj rad i čitavo srce svoje, posvetiti zajedničkom dobru pod

Vašim vodstvom, a u duhu najboljih i najzaslužnijih sinova hrvatskoga naroda.

Petero braće sa dvije sestrice dovelo je pred trinajst stotina godina Hrvate u ove strane, a danas od tih plemena imamo pet milijuna ujedinjenih Hrvata pod Vašim vodstvom. Ni kralj Tomislav, ni ban Jelačić, pa ni neumrli Starčević i braća Radići nisu imali ni toliku ni taku ujedinjenu narodnu snagu, kao što je imate Vi danas. Zato vjerujemo, da će tolika narodna snaga, naš zanos uz Vaše umno vodstvo, svladati konačne zapreke i otvoriti novu stranicu povijesti, u koju će se bilježiti potpuna sloboda Hrvata i samoodređenje, široka narodna prosvjeta, gospodarski napredak i blagostanje, socijalna pravda, kršćanska kultura i pravo shvaćanje slavenske svijesti u zajedničkom životu s našom braćom Srbima i Slovencima koji su ovaj put pokazali svoju istinsku i bratsku ljubav prema svojoj hrvatskoj braći i time shvatili i odobrili opravdane zahtjeve Hrvatskoga naroda. Molimo Svevišnjega, Gospodara sviju vijekova i sviju svjetova, da Vam blagoslovi svaki korak i svaku riječ, svaki trud i svaku muku koja Vama i svima nama predstoji, da dovršimo naše veliko djelo. Svevišnji će nam dati obilje mudrosti, snage, odlučnosti i ljepote. Mudrost neka upravlja, snaga i odlučnost neka izvode, a ljepota neka krasi djela naša.

Gospodine Predsjedniče!

U tom svetom i domoljubnom raspoloženju Društvo Zagrebčana najiskrenije želi Vam provesti ugodan Božić, kojega će slaviti cijeli Hrvatski narod i to ne samo rođenje Spasitelja, nego i preporod Hrvatske domovine u slobodi, bratstvu i jednakosti. U to ime Bog i Hrvati!

*

Vođa hrvatskog naroda Dr. Vladimir Maček zahvalio se pretsjedniku na pažnji i izrazio svoje nade, da će Zagreb u svojoj budućnosti još više procvasti i napredovati, kako se to i dolikuje metropoli sviju Hrvata.

Ivan Ulčnik:

POČASNI LANAC NAČELNIKA SLOB. KR. I GLAVNOGA GRADA ZAGREBA

Godina 1902 važna je u prošlosti grada Zagreba. Te godine nakon dugog vremena zalepršala je na magistratskoj zgradi opet zastava u bojama grada Zagreba sa njegovim grbom.

U staro doba zagrebačke prošlosti gradska zastava bila je ne samo svečani znak, već je ona zagrebačke građane sakupljala i predvodila u svakom njihovom sudbonosnom činu, pa čak i protiv neprijatelja. Čast i slava slobodnog kraljevskog i glavnog grada Zagreba zahtjevala je da gradska zastava bude opet znamen njegove stare slave.

O prošlosti naše Gradske zastave, te kako je nastala sadanja, biti će opširnije govora drugom zgodom.

Usporedno sa zastavom dobiva grad Zagreb drugi počasni znak, a to je lanac gradskog načelnika. Gradska zastava i načelnički lanac svakom zgodom su vidljiv znak grada Zagreba, kojim se ne diči samo njen predstavnik — Gradski načelnik, već je na te znakove časti ponosno cjelokupno zagrebačko građanstvo.

Nezaboravni zagrebački gradski načelnik Adolf pl. Mošinsky od Zagreba grada, uspostavlja gradsku zastavu i prvi se kiti načelničkim počasnim lancem. U spomen knjizi[1]) koju su gradski činovnici, učitelji i učiteljice grada Zagreba 1902 godine posvetili tom zaslužnom prvom gra-

[1]) Spomen knjiga izašla je nakladom tiskare C. Albrecht (Josipa Wittaseka) u Zagrebu. Sadržaje 84 strane formata četvrtine. Papir je najfinije vrsti, a slike tiskane su na posebnom karton-papiru.

Pred naslovnom stranom otisnuta je u boji Gradska zastava sa grbom. Iza naslovne strane otisnut je prozor nad portalom franjevačke crkve, kojeg je prigodom obnove ove crkve 1902 poklonio grad Zagreb. U sredini prozora na staklu naslikan je Gradski grb.

Naslov spomen knjige je ovaj: »Slob. i kr. zem. glavni grad Zagreb od 1892 do 1902. Sastavljeno po službenim podacima«. Iza toga je otisnuta slika načelnika Adolfa pl. Mošinskog u gala odori. Na slijedećoj strani je posvetnica Gradskih činovnika, učitelja i učiteljica. U sadržaju najprije je otisnut životopis načelnika Mošinskog. Iza toga dolaze opisi Gradskog razvitka i napredka, sa statističkim tabelama. Otisnute su slike koje prikazuju napredak Zagreba. Konačno su priopćeni životopisi sa slikama, gradskih činovnika, koji su godine 1902 i prije vodili gradsku upravu i to: Gradskog viećnika Đure Deželića, bivšeg grad. viećnika a kasnije vladinog odsječnog savjetnika Teodora Mallina, gradskog viećnika Slave Šrepla, gradskog građevnog nadsavjetnika Milana Lenucija i gradskog računarskog savjetnika Šimu Matasovića.

Spomen knjiga izašla je u mekanom vezu. Priređeni su i reprezentativni primjerci uvezani i bijelo platno ukrašeni zlatorezom. Na prvoj strani korica umetnut je gradski grb izrađen iz kovine.

đaninu zagrebačkom, prigodom proslave njegove deset godišnjice načelnikovanja (1892—1902), nastrani 37 napisano je ovo:

»Čuvstvo ponosa i dostojanstva, kojim je gradsko zastupstvo isticalo vazda kao predstavnik Glavnog grada zrcali se i u dvije stečevine posljednjih godina, kojima se gradska općina uresi: Gradskom zastavom i počasnim lancem za gradkog načelnika.«

Pitanje počasnog lanca gradskog načelnika potaknuto je u skupštini gradskog zastupstva 5 prosinca 1898 g. § 329, prigodom proračunske rasprave za god. 1899. Tom zgodom zaključi gradsko zastupstvo, da kod svih javnih zgoda imade načelnik glavnoga grada Zagreba u znak njegova dostojanstva nositi oko vrata počasni lanac, proviđen zakonitim grbom slob. i kr. glavnoga grada Zagreba. Taj lanac ima se nabaviti troškom gradske općine.

U tom smjeru stavljen je prijedlog u skupštini gradskog zastupstva 5 ožujka 1900 § 68 uz dodatak, da se radi nabave načelničkog lanca izabere odbor ad hoc od tri lica. Taj odbor imao bi ovlaštenje, da po vlastitoj uviđavnosti odredi sve shodno glede nabave lanca, a uz najveći trošak od 4000 kruna, koja bi se svota imala potrošiti iz proračuna za 1900 god.

Prigodom ovog prijedloga razvila se u skupštini gradskoga zastupstva zanimljiva rasprava.

Mi ćemo je donijeti prema izvještaju »Narodnih novina« i »Hrvatskog Prava« od 6 rujna 1900.

Načelnik Mošinski predlaže, da se potreban trošak za lanac ne doznači na teret redovnog proračuna, već iz izvanredne dotacije. Gradski zastupnik Lavoslav Tkalčić (pravaška opozicija), predlaže, da lanac bude iz suhoga zlata, a nikako iz srebra, pa onda da se pozlati. Gradski zastupnik zlatar Slavoljub Bulvan (član većine zastupstva), izjavljuje, da je pripravan načiti načelnički lanac, kakovog općina želi, za 60 posto jeftinije od dnevnih cijena, to jest za 800 kruna. Bulvan preporuča, da lanac bude iz suhoga zlata. Gradski zastupnik Stjepan Timet (pravaš, opozicionalac), podupire prijedlog zastupnika Tkalčića, te predlaže, da se za nabavu lanca može potrošiti i više od predviđenih 4000 kruna, dapače da se ne protivi ako bi lanac stajao i do 6000 kruna. Timet se zalaže, da se lanac svakako mora u Zagrebu izraditi. Predlaže, da se zastupnika Bulvana kao stručnjaka izabere u odbor ad hoc. Gradski senator Slavo Šrepl razjašnjuje, da nigdje u prijedlogu ne stoji, da lanac mora biti iz zlata. Zastupnik Tkalčić pobija navode senatora Šrepla i kaže, da je govor o zlatnom lancu. Zašto je riječ »zlatan« iz prijedloga ispuštena, nije mu poznato.

Konačno je stvoren zaključak, da brigu oko nabave načelničkog lanca preuzme poseban odbor ad hoc. U taj odbor izabrani su gradski zastupnici Franjo Arnold, Vladimir Krešić i Gustav vitez Pongratz. Odbor je imao

dužnost, da gradskom zastupstvu podnese shodne prijedloge o nabavi lanca, a dana mu je naročita uputa, da kod nabavke lanca u prvom redu uzme u obzir domaće obrtnike. (Gradski arhiv br. 8913-1900.)

Iz ove rasprave u Gradskom zastupstvu vidimo da su baš tadanji gradski zastupnici nastojali, da načelnički lanac bude što vrijedniji i reprezentativniji.

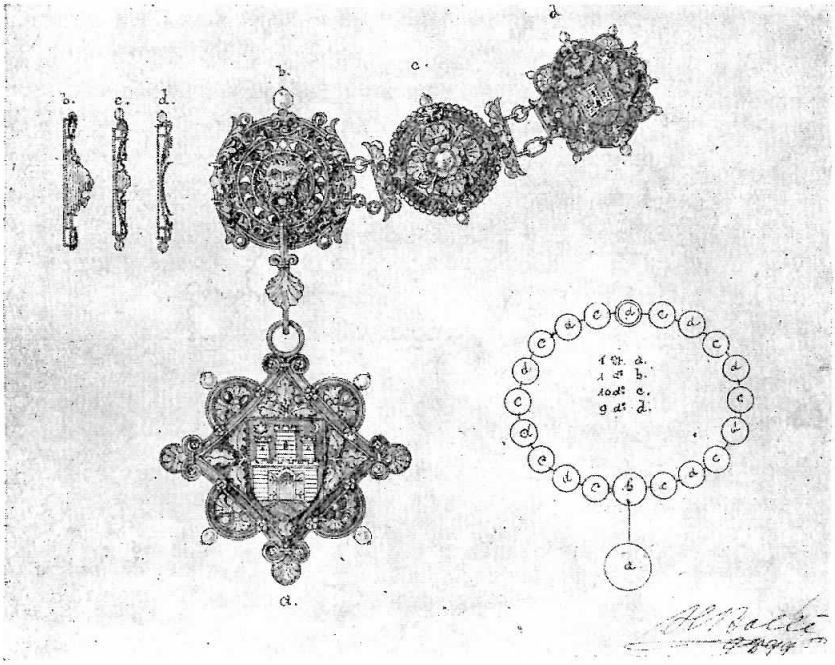

Dio nacrta načelničkog počasnog lanca, izrađen po Hermanu Bolleu.
(Po tom nacrtu izrađen je lanac uz neke malene promjene.)

Izabrani odbor sastao se 29 prosinca 1900 pod predsjedanjem gradskog načelnika Adolfa Mošinskog. Tu je zaključeno da se za izradbu lanca izabere osnova građevnog savjetnika Hermana Bollea. Nadalje, da se kod najboljih stručnjaka dade izraditi jedan članak lanca, kao uzorak. Osim toga je odlučeno, da se pozovu domaći zlatari, da glede izradbe cijelog lanca stave svoje ponude. Pozvan je građevni savjetnik Bolle, da se obrati na kojeg stručnjaka, koji bi bio voljan izvesti jedan članak kao uzorak.

Na 27 studenoga 1900 stavlja tada poznati crtač narodnog sloga August Posilović, (stanujući Primorska 28a), ponudu u kojoj kaže, da je upozoren novinskim vijestima na osnovu nacrta načelničkog lanca. Radi toga predlaže tri osnove. Posilović u svojoj ponudi ističe ovo: »Ove nazočne tri osnove za rečeni počasni lanac sastavljene su po motivih hrvat-

skog narodnog sloga i to s razloga, što prvom načelniku trojedne kraljevine najbolje dolikuje, da na svojih grudih nosi počasni lanac na kojem će viditi hrvatski narod svoje narodne motive, koji su mu i preko tisuću godina srcu prirasli, koje on ljubi i cieni i koji će biti dokaz vierne tradicije hrvatskog naroda. Ako se pako taj počasni lanac ma u kojem god tuđem slogu izvesti dade povrieditи će se ne samo umjetnička tradicija hrvatskog naroda a ujedno time pokazati da sami Hrvati ne mare za svoje krasne narodne motive, premda se ti motivi priznaju po cielom svietu«.

Posilović nadalje u ponudi obrazlaže, da ni jedan tuđi majstor naše narodne motive ne bi znao izraditi, zato preporuča naše zlatarske obrtnike. Ujedno sastavlja proračun troškova. Posilović misli, da bi zlato za lanac stajalo 4000 kruna a izradba 5000 kruna, ukupno najviše 10.000 kruna. (Grad. arhiv br. 54.085-1900).

Međutim su Posiloviću njegovi nacrti vraćeni s odgovorom, da ih odbor nije prihvatio. Ujedno mu je saopćena utješna vijest, da mu je za uloženi trud kod izradbe osnove lanca doznačeno 100 kruna nagrade. Šteta, da Posilovićevih osnova nema. Po ostalim radovima, koje je Posilović ostavio, mogli bi doći do uvjerenja, da je Posilović u svojoj hrvatskoj duši mogao zamisliti ljepše narodne ukrase, nego stranac — Nijemac Bolle.

Na sjednici odbora ad hoc održanoj 12 rujna 1901 pod pretsjedništvom načelnika Mošinskoga, (prisutan je bio i Bolle), saopćuje načelnik, da je Bolle uzorke načelničkog lanca dao izraditi kod Gabriela Hermelinga, dvorskog zlatara u Kölnu, pa predlaže dva lančana članka na ogled. Odbor je uzorke prihvatio, uz neznatne promjene, te ovlastio Bollea, da sa Hermelingom stupi u pregovore glede visine troškova za izradbu lanca. (Grad. arhiv broj 46.677-1901).

Na sjednici odbora od 28 prosinca 1901 izvješćuje Bolle, da tvrtka Hermeling (vlasnik Josip Kleefisch), iz Kölna, spremna načelnički lanac izraditi uz cijenu od 2200 do 2400 maraka. (God. 1901 vrijedila je njemačka marka oko 1 K 20 fil.). Odbor se za tu ponudu ipak nije odlučio, već je zaključio pozvati zagrebačke zlatare, da stave svoje ponude, uz uvjet, da će lanac izraditi isključivo na području grada Zagreba i da gradskom odboru ad hoc pristoji pravo nadzora, da se lanac doista u Zagrebu izrađuje.

Dana 15 veljače 1902 sastali su se na gradskom poglavarstvu pozvani zagrebački zlatari i to: Slavoljub Bulvan, Albert Löwy, Milan Löwy, Antun Repina, Franjo Schöller, Leopold Waldhauser, Bruno Wolf i Julio Zirner. (Izim Schöllera svi ostali spomenuti su pokojnici).

Gradski perovođa Ivan Rajković predočio im je nacrt građevnog savjetnika Bollea. Zlatari su pozvani, da do 24 veljače 1902 podnesu Gradskom poglavarstvu ponude, u kojima se naročito imade naglasiti, da

lanac bude isključivo u Zagrebu izrađen. Nadalje, da pristanu na nadzor za vrijeme izradbe, kojeg će vršiti članovi odbora ad hoc. Nakon stavljenih ponuda imali su zlatari u roku od 15 dana odboru predložiti uzorke lanca, ali bez svakog prava na odštetu.

Svi prisutni zlatari izjavili su se pripravnim da stave ponudu. Prisutni Bulvan izjavljuje da će lanac u svojoj radionici izvesti, osim radnja, koje se u Zagrebu ne mogu izvesti, kao emajliranje i brušenje kamena. Za rad ne zahtjeva nikakovu odštetu.

Na 17 veljače 1902 naknadno pristupa zlatar Vilim Englsrath, te izjavljuje, da 15 veljače nije mogao pristupiti, jer je taj dan bila subota, (njegov židovski blagdan). Pripravan je podnijeti ponudu za izradbu lanca.

22 veljače 1902 podnosi Slavoljub Bulvan pismenu ponudu u kojoj kaže, da će lanac besplatno izraditi, a za odštetu materijala i izradbu kutije traži najviše do 500 kruna. Tvrtka Englsrath u svojoj ponudi navodi, da je spreman lanac izraditi za 1800 kruna, i to da će lanac biti izveden u vlastitoj radionici, gdje su namješteni zagrebački sinovi.

Dana 28 veljače 1902 sastao se odbor ad hoc te otvorio ponude Bulvana i Englsratha. Prihvaćena je ponuda Bulvana kao povoljna, a konačna narudžba uslijedit će kada odboru ad hoc predloži dva uzorka, koji bi imali odgovarati uzorcima tvrtke Hermeling iz Kölna. Bulvan imade uzorke izraditi u roku od dva mjeseca od narudžbe. Hermelingovi uzorci imadu se otkupiti. Bolle je umoljen, da priopći cijenu uz koju će tvrtka Hermeling gradskoj općini ustupiti u vlasnost uzorke lanca. (Gradski arhiv br. 46.677-1901).

Tvrtka Hermeling zatražila je za svoje uzorke odštetu od 278 maraka (ili 328 kruna 04 filira). Ova svota isplaćena je tvrtci preko Hrvatske komercijalne banke. (Grad. arhiv br. 25.189-1902).

Konačno je gradskom zastupstvu na sjednici 2 lipnja 1902 § 114 predloženo, da odobri izradu počasnog lanca gradskog načelnika prema osnovi građevnog savjetnika Bollea, a po uzorcima tvrtke Hermeling. Izradba bi se imala povjeriti zlataru Slavoljubu Bulvanu uz odštetu za upotrebljeni materijal.

Na ovoj skupštini razvila se zanimljiva rasprava u pitanju nabave načelničkog lanca. Raspravu donijet ćemo po izvještajima tadanjih »Narodnih novina«, koje su odobravale rad većine gradskoga zastupstva i »Hrvatskog Prava«, kao lista gradskih zastupnika pravaša, koji su u gradskom zastupstvu bili manjina.

Gradski zastupnik Pajo Gašparović (»Hrvatska stranka prava«), govori protiv lanca i kaže, da je lanac u današnje doba anahronizam, (uvodi se kao zastarjeli običaj). Pita kakovu će svrhu imati taj lanac koji neima nikakove historičke vrijednosti. Londonski lord-major (gradonačelnik) nosi doduše počasni zlatni lanac, nu to je opravdano historičkim tradi-

cijama. Gašparović predlaže, da se taj predmet skine s dnevnog reda, a prijašnji zaključak gradskoga zastupstva od 5 ožujka 1900, kojim je nabava lanca odobrena, da se ukine.

Gradski zastupnik dr. Ivo Malin, (član tadanje zastupničke većine), zagovara nabavu lanca te kaže, da se o lancu može misliti što se hoće, ali se ne može reći, da je anahronizam, koji da ne bi spadao u naše demokratsko doba. Dr. Malin podsjeća na lance rektora i dekana našeg sveučilišta[2]) koji su uvedeni pod konac prošloga vijeka, i to odobrenjem čitavoga naroda. Nadalje naglasuje da i u stranome svijetu, naročito u francuskoj republici u kojoj su organi uprave birani od naroda, nose svi razne počasne znakove. Isto i pretsjednik republike čim bude izabran dobiva velekrst počasne legije, koji nosi uz široku crvenu vrpcu. Bečki gradski načelnik imade zlatan počasni lanac, koji je također novoga porijekla. Dr. Malin drži, da će zlatni lanac dići ugled zagrebačkog načelnika, kao vidljiv znak našeg povjerenja prema njemu. Predlaže, da se prijedlog Gradskog poglavarstva za nabavu lanca prihvati.

Kod glasovanja prihvaćen je prijedlog Gradskoga poglavarstva sa 34 protiv 2 glasa, (zajedno sa Gašparovićem).

Na istoj sjednici zaključeno je, da se izradba lanca povjeri zagrebačkom zlataru Slavoljubu Bulvanu. O tom zaključku obavješten je Bul-

[2]) »Spomenica o 25-godičnjici postojanja Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu« (izdao Akademički senat Kr. sveučilišta god. 1900), donosi historijat sveučilišnih insignija.

Godine 1877 podnio je rektorat Hrvatskog sveučilišta na kralja Franju Josipa I. pretstavku u kojoj je kralja molio, da zagrebačkom sveučilištu, koje nosi njegovo ime, pokloni počasnu insigniju. Ovu pretstavku preporučila je Hrvatska zemaljska vlada.

Kralj je pretstavku Sveučilišta uvažio i iz privatnih sredstava darovao 1500 for. Za taj novac naručeni su počasni znakovi kod zlatara Teodora Breindeisa u Beču.

Prigodom svečanog umještenja rektora dra. Koste Vojnovića, obavljenog 19 listopada 1877, okićen je novi rektor prvi puta počasnim lancem. Ovaj čin izvršen je u dvorani Hrvatskog Sabora. Toj svečanosti prisustvovali su tadanji hrvatski ban Ivan Mažuranić, članovi hrvatske vlade: Jovan Živković, dr. Pavao Muhić i dr. Marijan Derenčin, predsjednik Akademije dr. Franjo Rački, gradski načelnik dr. Stanko Andrijević, sveukupni profesorski odbor, sveučilišna omladina, te ostalo ugledno gradjanstvo.

Ban Mažuranić priopćuje u početku svečanosti, da je kralj darovao sveučilišne insignije. Ban predade lanac odstupajućem rektoru dru Antunu Kržanu sa željom »da taj počasni znak svake godine prelazi od dobroga na boljega od slavnoga na slavnijega od učenog na učenijega, dokle god bude Hrvatskog naroda«.

Dr. Kržan predade lanac novom rektoru dru Vojnoviću, koji se njime okiti i pročita svoj nastupni govor.

U veče istoga dana priredili su đaci prijateljsku večer u gotionici »Fortuna«, koju je tada na Markovom trgu br. 80 u kući Vjekoslava Veršec vodio gostioničar Richter. Prisutno je bilo dvije stotine đaka. Na večeru su došli: rektor dr. Vojnović, profesor dr. Kržan i dr. Franjo Marković, koji je izrekao rodoljubnu zdravicu. Biskupu Strossmayeru kao utemeljitelju Hrvatskog sveučilišta, otposlan je u Đakovo brzojavni pozdrav. Đaci su pjevali hrvatske davorije.

van, pa mu je ujedno dostavljen opis lanca, sastavljen po Bolleu u njemačkom jeziku. U hrvatskom glasi:

»Lanac se sastoji od izmjenice poredanih članaka **b** i **c** kako je u crtežu predočeno, od glavnog članka **a** i na njem visećeg grba **d.** Svi ovi

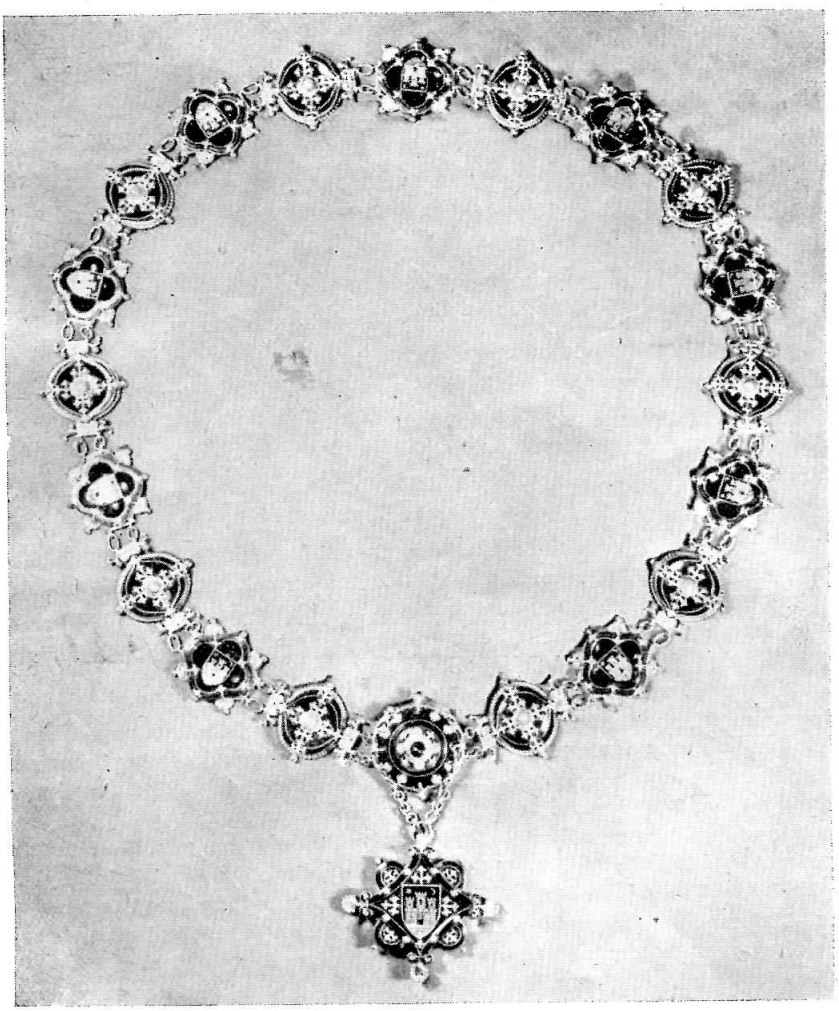

Fotografija načelničkog počasnog lanca prama današnjem stanju.

dielovi imadu se ručnom radnjom od pravoga srebra umjetno plastično izvajati, sa svima figuralnim i ornamentalnim ukrasima, te u vatri pozlatiti. Obojeni ispunjci od prozirnog emaila utaljeni su u obodce. Fino izvajani ornamenti priljubljuju se plastično na email, a pričvršćeni su na popruge obodaca. Biela zrna na obodu su od mutnog srebra. Srednji kamen u člán-

cima **b** je pečeni kalcedon, a oka od 8 malih uvojaka na sva četiri ugla ovjeska jesu diamantni iverci.

Broj članaka je slijedeći:

1 viseći grb **d;** jedan glavni srednji članak **a;** 10 članaka **b** i 9 članaka **c.**

Od članaka **b** i **c** imaju se podnieti uzorci izrađeni od pravoga gradiva, a za **a** i **d** modeli od voska.

Posvetni napis bit će na naleđu ovjeska.« (Grad. arhiv br. 23.681-1902).

Posvetni napis glasi: »Sačinjen prema zaključku grad. zastupstva od 5 XII. 1898. Bulvan zlatar 1902.«

»Narodne novine« od 29 kolovoza 1902 donose vijest, da je Bulvanova zlatarska radionica dovršila izradbu načelničkog počasnog lanca, i da će od 1 rujna lanac biti općinstvu na ogled izložen u izlogu Bulvanovog zlatarskog dućana. Taj se tada nalazio u Ilici br. 14.

Lanac je u glavnom izrađen prema Bolleovim nacrtima i jedino na glavnom srednjem članku **a** nije izvajana lavlja glava, već su umetnuta 4 briljanta, svaki od pol karata, a u sredinu je umetnut crveni rubin.

U skupštini gradskog zastupstva održanoj 3 veljače 1903 § 28 podnijelo je Gradsko poglavarstvo obračun troškova za izrađen lanac, koji su ukupno iznosili 1483 krune 04 filira. Sastojali su se iz ovih izdataka: Tvrtci Gabriel Hermeling za uzorke 328 kruna 04 fil.; zlataru Bulvanu za materijal 1155 kruna. Gradsko zastupstvo odobrilo je predloženi obračun, a ujedno je zaključilo, da se zlataru Bulvanu za besplatnu izradbu lanca izrazi zapisnička zahvala. Istim zaključkom izražena je zahvala i građevnom savjetniku Bolleu, koji je besplatno izradio nacrte lanca. (Grad. arhiv br. 44.671-1902).

Donašamo slike još dviju Bolleovih nacrta, koji ali nisu bili prihvaćeni Na primjerku nacrta **A** vidimo da u gradskom grbu postoji razlika obzirom na položaj mjeseca i zvijezda. Mjesec je položen na lijevoj strani grba u padajućem stanju, umjesto na desnoj u rastućem. Zvijezda je položena na desnoj strani, umjesto na lijevoj.

U primjerku nacrta B mjesec i zvijezda su na pravom mjestu, jedino je mjesec u padajućem, umjesto u rastućem položaju.

Oba nacrta **A** i **B** bitno se razlikuju od prihvaćenog. Osobito je razlika u obliku privjeska.

Iz predočene prošlosti počasnog načelničkog lanca vidi se, da potječe iz novijeg doba. Jedva su prošle 37 godina od vremena, kada se već pokojni i zaslužni gradski načelnik Adolf pl. Mošinski od Zagreba grada, prvi puta okitio lancem, znakom »načelničkog dostojanstva«, kako je rečeno na skupštini Gradskoga zastupstva 5 prosinca 1898, prigodom povedene prve rasprave o njegovoj nabavi.

Kasniji gradski načelnici bili su prvi puta okićeni lancem nakon položene načelničke prisege, kada su ujedno preuzimali gradsku upravu. Do sada su nosili načelnički lanac ovi gradski načelnici: Adolf pl. Mošinski, dr. Milan Amruš, arh. Janko Holjac, dr. Stjepan Srkulj, arh. Vjekoslav Heinzel, dr. Ivo Krbek, Rudolf Erber i dr. Teodor Peičić.

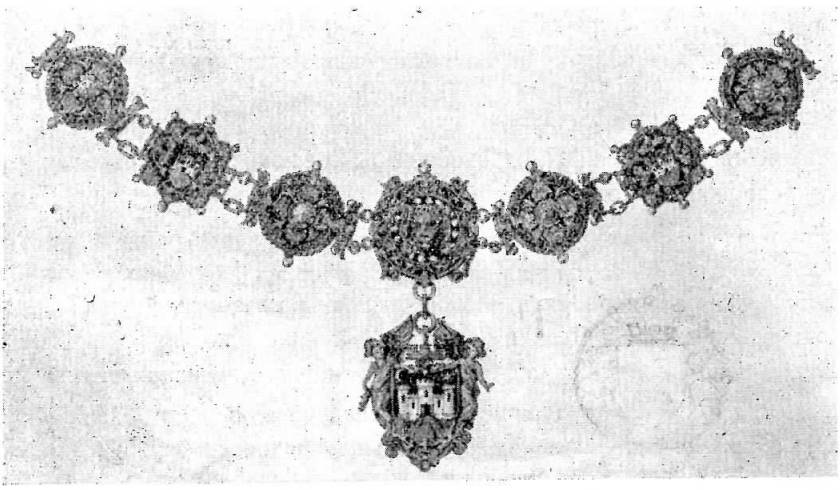

Nacrt A načelničkog lanca (koji nije prihvaćen).

Jednog načelnika počasni lanac ipak nije resio. Dne 14 travnja 1920 nakon provedenih gradskih izbora (prvi puta na temelju općeg prava glasa), izabran je za gradskog načelnika Svetozar Delić (pristaša radničko komunističke stranke). Nakon položene prisege izručio je prisutni vladin povjerenik dr. Goglia Deliću lanac. Delić je zamahom ruke lanac otklonio riječima: »Do vanjskih znakova ne držim ništa«[3]). (Po izvještaju »Jutarnjeg lista« od 17 travnja 1920).

Načelnički lanac doživio je jednu »dogodovštinu« i god. 1910. Te godine pozvao je starodrevni Krakow, kao nekadanja Poljska prijestolnica, grad Zagreb na veliku poljsku narodnu svečanost.

[3]) Istoga dana dogodio se prvi slučaj u povijesti grada Zagreba, da novoizabrani gradski načelnik Svetozar Delić, sa svojom komunističkom većinom, nakon završetka svečane skupštine gradskog zastupstva nije pošao u starodrevnu gradsku župnu crkvu Sv. Marka na običajni »Te Deum«. (Građanska manjina pošla je u crkvu).

Međutim načelnik Delić nije kasnije imao prilike da taj »vanjski znak« opet otkloni, jer je njegovo načelnikovanje bilo »od tri dana«. Radi izjave komunističkog gradskog zastupnika »druga« Kamila Horvatina, pročitane na svečanoj skupštini gradskog zastupstva, odredila je tadanja hrvatska vlada suspenziju načelnika Delića i njegove većine. Tako je ovaj u prošlosti gradske uprave jedinstveni režim brzo završio svoje djelovanje.

15 srpnja 1910 slavila se u Krakowu 500-godišnjica velike grunewaldske bitke, gdje je poljska vojska pod vodstvom velikog svog kralja Vladislava Jagelovića 15 srpnja 1410 porazila vojsku Njemačkih redova, čime su Nijemci konačno izgubili istočnu Prusiju. Na tu proslavu došlo je u Krakow preko 200.000 ljudi iz svih krajeva svijeta, gdje Poljaci žive. Bilo

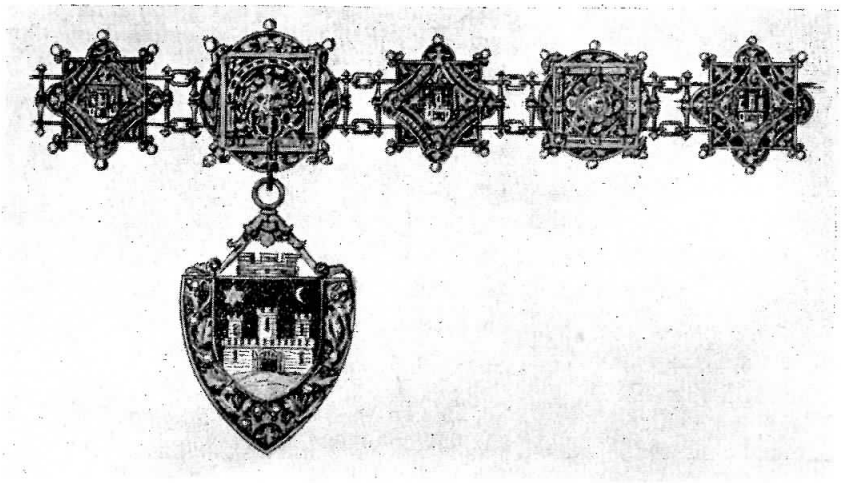

Nacrt B načelničkog lanca (koji nije prihvaćen).

je samo 10.000 poljskih »Sokola«. Oduševljeno se pjevala narodna himna »Ještie Polska nie zginiela«.

»Prezydent miasta Krakowa« pozvao je svojim dopisom od 12 ožujka 1910 (br. 6220-10-IX.) grad Zagreb, da pošalje na ovu veliku svečanost poljskoga naroda svoje izaslanike. Na sjednici gradskoga zastupstva održanoj 9 svibnja 1910 zaključeno je, da podu u Krakow na svečanost gradski načelnik Janko Holjac, podnačelnik Dragutin Mondekar i gradski zastupnik dr. Stjepan Srkulj. O tom zaključku gradskog zastupstva obavješten je odbor za svečanost u Krakowu pismom od 12. svibnja 1910. (br. 14023).

Gradski načelnik Holjac odredio je da na svečanost bude ponesen i načelnički lanac, kojega je putem imao čuvati gradski podvornik Ivan Pevec (umro god. 1913).

Zagrebačko gradsko izaslanstvo stiglo je u Krakow 14 srpnja. Dan po dolasku odvezli su se zagrebački izaslanici fijakerom na mjesto svečanosti. Svečanost je bila započela i zagrebački se gradski načelnik imao pojaviti s načelničkim počasnim lancem oko vrata. Tek sada je primjećen nestanak lanca. Ubrzo je ustanovljeno, da je nesretni podvornik Pevec zaboravio lanac u — fijakeru, a fijaker je međutim već bio dalje krenuo.

Načelnik Holjac morao je svečanosti sudjelovati bez lanca, što je

svakako bilo to neugodnije, jer je načelnik u ime grada Zagreba imao prići podnožju spomenika Ladislava Jagelovića i tamo položiti srebrni lovor vijenac.

Usput neka bude spomenuto, da je na srebrnom lovor vijencu stajala ova posveta: »Pobjedniku grunewaldskom, velikom Vladislavu Jageloviću, glavni grad Zagreb 15. VII. 1910.« (Spomenik o kojem je ovdje riječ, darovao je gradu Krakowu glasoviti virtuoz na klaviru Padarevsky).

Da se međutim vratimo našem lancu: Krakovsko redarstvo dalo se odmah u potjeru za nestalim fijakerom i počasnim lancem zagrebačkog gradskog načelnika. I imalo je sreću, jer je fijakerista pronađen već slijedećeg dana, a lanac je spašen.

Ovu »dogodovštinu« priopćio nam je g. dr. Stjepan Srkulj.

Nakon svršenih svečanosti primio je zagrebački gradski načelnik arh. Holjac zahvalu »Prezydenta miasta Krakowa: od 30. lipnja 1910. (br. 488-Prs) u kojoj oslovljuje ovaj zagrebačkog načelnika sa: »Jasnie Wielmożny Panie Prezydencie!«, te se gradu Zagrebu srdačno zahvaljuje, što je preko svojih izaslanika učestvovao u velikoj proslavi poljskog naroda. (Grad. arhiv br. 105-Prs 1910).

Dr. Franjo Bučar:

UZ 100 GODIŠNJICU AUGUSTA ŠENOE

Sav hrvatski narod poznavao je Šenou po njegovim patriotskim novelama i pjesmama te historijskim romanima u kojima je poglavito veličao grad Zagreb i našu hrvatsku prošlost. Mlađoj međutim generaciji bile su malo poznate njegove Zagrebulje, prekrasni feljtoni o Zagrebu u Pozoru i Vijencu. Zagrebulje su počele izlaziti god. 1866 u Pozoru, nastavio ih je g. 1867 u Pozoru a god. 1879 i 1880 u Vijencu. Posljednja mu je bila br. 5 1880 g. u Vijencu u broju 51, str. 835.

U svojim Zagrebuljama opisao je Šenoa najprije prusko-austrijsko-talijanski rat i sudjelovanje Hrvata kod toga, veliki zagrebački sajam Kraljevo još na starom sajmištu sadanjem Zrinskom trgu, gostovanje talijanskih opera u Zagrebu, o zagrebačkim društvenim plesovima naročito sokolskim i pokladama onog vremena u staroj Streljani, danas Urania kino, o starom hrvatskom saboru u županijskoj kući na Markovom trgu, o Sjevernoj i Južnoj promenadi, danas Vrazovo i Strossmayerovo šetalište, o švapčarenju u zagrebačkom boljem društvu, naročito kod aristokracije i talmi aristokracije. Osobito mnogo je pretresao prilike u tadanjem hrvatskom i njemačkom kazalištu, pledirajući neprestano za hrvatski duh u zagrebačkom kazalištu i na zagrebačkim koncertima.

Kada je pak potres dne 9. studenoga g. 1880 ozbiljno prodrmao Zagrebom, napisao je o tom potresu pet Zagrebulja u Vijencu, od kojih jedna nosi ime: Stolna crkva zagrebačka poslije potresa. Tada je Šenoa kao gradski senator imao glavnu referadu kod zagrebačkog potresa te je morao s raznim komisijama obilaziti po svim ulicama po oštećenim kućama, što je onda pospješilo njegovo već znatno narušeno zdravlje, te je doskora već 13. prosinca naredne godine i umro. Šenoa je sastavio o tom zlokobnom potresu i posebno veliko i vrlo zanimljivo izvješće, koje je priopćeno u Izvješću gradskog načelnika o djelovanju zastupstva i poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada za god. 1880, koje je pročitano na sjednici gradskog zastupstva dne 23. veljače g. 1881, kada su ti potresi već sasvim prestali. Ovo izvješće izašlo je napose gradskom nakladom. Šenoa je svršio svoj izvještaj zanosnim riječima: »Napokon želim da Bog sačuva naš Zagreb od tolike nesreće, koju doživismo od toli kobne godine, kakova je bila g. 1880. Bog dao da lijepi naš glavni grad još ljepše procvate nego što je prije cvao.[1]

Jednaki izvještaj izašao je i na njemačkom jeziku od posebnog odbora za pripomoć nastradalima od potresa u Zagrebu, kojemu je bio na čelu Dr. Ivan conte Buratti (u mjesecu ožujku 1881).[2]

Da se odužimo bar donekle uspomeni našeg neumrlog Zagrebčanina Šenoe priopćit ćemo u cijelosti jednu od njegovih najljepših Zagrebulja o potresu u njegovom rodnom gradu koji on s toliko ljubavi i zanosa opisuje u svojim Zagrebuljama. Nadamo se da će naš mladi svijet željno posegnuti i za Zagrebuljama, kako se je to događalo i u ono doba, kada su izlazile i kada se je svaki broj Pozora ili Vijenca upravo radi Šenoinih Zagrebulja željno očekivao, naročito sa strane krasnog spola, koji je on ako je i jako volio ipak koji puta i po zasluzi kritizirao:

ZAGREBULJA

2. god. 1880.

(Vienac, 1880 br. 47, p. 771).

Deset sekunda! Šesti dio jedne minute! Časak da dva tri puta dahneš, manje nego što treba na smrt ranjenu crvu, da pogine; što je to u životu čovjekovu? Šta je to u povijesti naroda? Ništa! U tečaju povijesti svijeta čini ti se da te mjere nema. Ali sada kad nam se pomalo vraća svijest i dah, kad je i sam bijes prirodin, bijući nas, sustao, to se možeš poslije dugih deset dana položiti na uzglavlje, kad ti pod drhtavim nogama ne

[1] Dr. Bučar: Prije 54 godine, Jutarnji List, 11. XI. 1934. Izvještaj Augusta Šenoe o velikom potresu u Zagrebu 9. XI. 1880.

[2] Bericht des Magistrates der k. Frei- und Landes-Hauptstadt Agram in der Thätigkeit des technischen Executiv- und Unterstützungs-Comites in Angelegenheit der Erdbeben-Katastrophe vom 9. November 1880. Agram. Verlag der Stadtgemeinde. 8. p. 27.

riče podzemni vatreni zmaj, udarajući svojom kobnom pandžom u srce hrvatskoj domovini, — istom sada prolazeći kućama glavnoga grada, mjerimo deset sekunda, pa nam se čini da je to bio cio vijek, prokleti vijek.

Vi, koji toga vidjeli, očutjeli niste, poznajete strah, prepast, zdvojnost samo po imenu; mi sve to poznajemo po istini. Za osam punih dana potrese podzemni, nepobjedivi demon prirodin tlo pod temeljima naše prijestolnice dvadeset i sedam puta. Hodasmo omamljeni, blijedi, vrućica nas tresla, živci, kao da će nam popucati, hodasmo po svetom tlu našeg zavičaja poniknute glave, noseći u srcu očajno čuvstvo, da će nam pod nogama zinuti grob, da će se domovi gdje smo se rodili, gdje smo sa svojim milima trajali sretne dane, oboriti na nas, da će nas zakopati. Većina, hvala Bogu, ne izgubi svijesti, ali sav je grad hvatao neki delirij. Jedan je čovjek poludio, nekoje gospođe obolješe. Trebalo je poći na Jelačićev trg, na Zrinski trg. Jednom pođoh i ja, da pogledam taj prizor. Tanahni bijeli oblaci gonili se nebom, a kroz njih prodiraše mjesečev kolut. Na Jelačićevu trgu gužvala se gomila plahih ljudi, u kočijama spavahu obitelji, koje bjehu napustile svoje stanove. Oko toga stoje kuće, kao prijeteći crni divovi, sred toga se vidi Jelačićev kip o mjesečini. Ljudi obilaze kao tiha, plaha struja, gledaju ispod oka kuće i šapću potiho. Duhovi su, misli. Na Zrinskom trgu u okviru crnih visokih palača, nižu se crna rebra gologa drveća. Svetiljke uljenice drščću kao svjećice na groblju. U središtu perivoja, gdje obično glazba razigrava vesela srca Zagrepčanina, stoje daščare, tu spavaju ljudi. Ali mnogi ne nađoše daščara. Po klupama, po travi sjede, leže žene i djeca. Nije to sirotinja, koja nema što da jede. To su ljudi iz dobre kuće, ali imetak im je kuća, a boje se da će im se kuća srušiti. Da ti je vidjeti ona blijeda lica, one očajne ukočene oči. Nikad ne vidjeh užasnije slike, ne očutih dublje žalosti za svoga vijeka. Jer što? Glavu svoju i svojih možeš iznijeti, ali Zagreb, čitavi Zagreb! Bilo je, kao da je đavo trgnuo otrovni nož, da ga zarine u srce Hrvatskoj — u Zagreb! Tu stoje glasoviti hramovi božji od mnogo vjekova, tu palače znanosti i umjetnosti, a sve je skupio znoj naroda hrvatskoga kroz vjekove; slovili smo u svijetu kao kulturan narod, radili smo podupirani samo vlastitom snagom, a sada da to izbriše samo deset sekunda, jedan dah, jedan mah. To nije potreslo samo temelje naših kuća, već i temelje naših srdaca do dna, do korijena.

Vrijedno bi bilo zapisati, kako je ovoga ili onoga iznenadila strašna zgoda u 8 sati 35 minuta u jutro. Meni je to pripovijedalo sto ljudi, svaki na svoj način, svaki način bijaše užasan. Neki mi kapetan reče: Vodio sam svoju kumpaniju od velikoga vježbališta pri Savi. Pred nama stajaše Zagreb. U jedan put potrese se pod nama zemlja, pred nama se poče klimati gora, a tornjevi zagrebački počeše se njihati kao šibe o vjetru.

»Momci, rekoh, mi više nećemo naći kasarne, jer nećemo naći Zagreba.« Tako kapetan. Drugi mi čovjek ispriča: »Stajah u svom vrtu usred grada. Nešto me gurnu pod nogama, uhvatih se za drvo. Bilo je, da je sav grad, da su sve grdne kuće i crkve skoknule u vis i opet se spustile. Potom se poče grad zibati nadesno, nalijevo, i u taj par popadaše dimnjaci s krovova, daždio je crijep na zemlju. Mišljah, da je sudnji dan«. Tako pričahu ovi, a ja ću što sam ja u prvi mah doživio. Spremah se upravo od kuće u zagrebačku goru po službenom poslu. Još da uzmem šešir. U jedan put sruši se na mene vješalica za odjeću, visoka, tanka, sa širokim temeljem, a bilo mi je, kao da stojim sred burna mora na brodu, koji se ljulja amo i tamo. Potres, pomislim, skočim na prag. K meni sunu žena, djeca, sva družina. Visisvjetiljka njihala se kao njihalo od ure od istoka ka zapadu, ure udarahu silovito u zaklopno staklo. Kameni kipovi počeše skakutati na ormarima a posude su vrcale sa police na zemlju u crti parabole, kao da si ih izbacio iz topa. Pod zemljom tutnji mukla grmljavina, svana se čuje prasak crijepa, kuća se ziba i ziba kao brod na moru. Oblio me leden znoj. Pritiskivah još jače svoje. Napokon se stiša bijes. Izidoh iz kuće. Nasuprot meni stanuje prijatelj mjernik. Krenusmo obojica da vidimo šta je. U prvi mah nismo govorili ništa. Po ulicama prolazi uzjareno ljudstvo. Gomile crijepa dimnjaka leže na taracu, visoke zidine zijevaju. Ljudi mameni dovikuju si kojekakove glasove. Svetilište u prvostolnoj crkvi se srušilo; mene je to zabolo kao nož u srce. Pohitismo u crkvu Sv. Marka. Vršak pročelja se slomio. Uđemo, popnemo se na kor. Između gotskih rebara pao je svod na orgulje, razbio ih. U tren se potrese pod nama zemlja. Bilo je bježati iz crkve. Izađosmo u hram Sv. Katarine. Pročelje je popucalo, s oltara se svalio mramorni kip Sv. Ignjaca, glava mu je odletjela, sa svoda popadale fresko slike. Užasna li prizora! »Prijatelju! Da vidimo Akademijsku palaču, jesu li stupovi cijeli«, rekoh. Pođosmo. Da, stupovi stoje, palača stoji, ni za vlas da se je pomakla, ali ornamentika, slikarija sve pocuri curkom na zemlju, dimnjak razbi stakleni krov, staklo razbi bakarske starine, potres potrese i razbi grčke posude, pobaca knjige sa polica, kao da su bačene iz topa. Izađosmo, jedva odahnusmo. Šta vele ljudi? Evo sa palača Zrinskog trga srušili se kameni kipovi, fratarski toranj popucao na četiri strane, remetska stara crkva, grobnica Alapića i Karlovića, nije nego ruševina. Školske zbirke leže razlupane, izmiješane, meteorologijska je stanica uništena. Bilo mi je, kao da mi je gvozdena šaka stisnula srce, pomislih, Bog i duša, na Pompeje i Herkulanum.

Minu dan, dva u smrtnom strahu. Zalazio sam u kuće. Tu potrgane stube, ispucani zidovi, rasprsnuli svodovi. Ljudi bježe bez obzira iz stanova, u svakoj pukotinici vide gotovu smrt. Nema škole, nema ureda,

ljudi bježe iz Zagreba. Da zdvojiš. Ban zapovjednik i načelnik glavnoga grada ne zdvojiše, ustrajaše na svom mjestu. Njima čast.

K zdvojnosti se pridruži glad novinarski. Ta pisarčićima su potresni prizori, iskićeni romantički, najdraža hrana. Čitao sam te razne vijesti i članke. Kraj teške žalosti svoje nasmijah se grohotom na sve te gluposti i laži.

Mišljah da čitam mitologiju. Zagreb, da je samo ruševina, pet crkava da treba porušiti do temelja, pet stotina kuća da se je srušilo, siromasi, da su preseljeni iz uboške kuće, kod Resnika da se pokazaše vulkani, vrela voda da je štrcala trideset metara visoko. (Taj piskar valjda nije znao, što je metar, niti je imao u rukama compendium geologije.) A sve je to laž, puka laž, to sam vidio na svoje oči. No općinstvo je sve to čitalo, gutalo novine, povjerovalo i prestravilo se. Ludost novinarska učinila je toliko zla, koliko i potres. Nesreća je velika, jer je šteta ogromna. Ko je zavirio u kuću, može taj kvar izmjeriti. Ali Zagreb je Zagreb!

Nijedna se kuća nije srušila, nema ih deset između dvije tisuće, u kojima se ne bi moglo stanovati. Popravak će stajati milijune, ali dvadeset i sedam puta zamahnula je šaka prirodina na naše srce, i Zagreb, ako i teško ranjen, stoji i živi, pa da je tako bio potresen carski Beč, palače na Ringu bile bi se srušile u prah, kao da su građene od karata. Prije trista godina obori potres toranj sv. Marka i Medvedgrad. Tatari su ga srušili. Španjolci bombardirali, četiri puta kroz tri vijeka pohara ga užasna vatra, ali iz svih tih nevolja dignu se Zagreb kao fenić ptica.

Bilo je navečer prvoga dana potresa. »Naše arkade, grob našega Preradovića sigurno se je srušio« reče mi prijatelj. »Odvezimo se onamo!« odgovorih. Odvezosmo se. Bilo je mutno vrijeme. Sipila je kiša. Gotovo ne smjedoh od bojazni podići oči. Znao sam da je glavni udarac došao od Zagorja na Granešinu, Remete, preko mirogojskoga groblja, u Novu Ves, Kaptol na Jelačićev trg, Zrinski trg, te išao prema Savi. Napokon dođosmo pred groblje. Pogledah. Velika kuba vidi se netaknuta, tanki se stupovi dižu put mutnoga neba, a onamo o mutnom zaneblju na jugozapadu ističe se crna silhuetta Zagreba. Stoji, Bože moj, kao da mu nije ništa, a ranjen je teško. Po groblju leže oboreni spomenici, kameni krstovi iskočili iz pilova, kao da si ih dignuo prahom. Stupismo u grobnicu Petra Preradovića. Tu stoji slika domovine, netaknuta cijela. Divlja sila prirodina, kao da je od straha stala na pragu genijevu, kao da se je bojala dirnuti u veličajnu žrtvu naroda. Činilo mi se u sumraku, da je mramorslika domovine još tužnija, kao da je bolnim okom svrnula na Zagreb, kao da pita: Oj lijepi cvijete hrvatski, oj Zagrebe naš, što si skrivio, da je upravo tebe pogodila nemilosna ruka prirodina? Koji je demon podmitio podzemne sile, da se slete na tebe? I tada se sjeti domovina, da

je Zagreb izgorio, da ga je potres u davna vremena potresao: Evo gledaj me, još Hrvatska nije propala, a nisi ni ti, Zagrebe moj. Upri ljudski, drž se junački, evo vjere, cvjetačeš ljepše, nego što si evo cvao, jer su ti sinci poštenjaci, junaci. Niko živ neće porušiti našega prava, naše svetinje, nikakva moć neće porušiti tebe, a kukavicama daleko kuća!

Spectator :

NEŠTO O NAŠIM SELJAČKIM KUĆAMA

Kaošto sve čime se jedna kulturna sredina u vanjskom izražaju očituje, primjerice nošnja, običaji, plesovi itd., tako je i građevinski izražajni oblik kog je naš seljački narod našao i dugotrajnom praksom usavršio, jedan od karakterističnih i njemu svojstvenih momenata, koji bi nas trebao da zanima mnogo u većoj mjeri no što to redovno biva.

Znamo, da je tektonska forma, koju jedan narod daje svojim nastambama, gospodarskim zgradama, mlinovima itd., uvjetovan jedamput izvana: podnebljem, na raspoloženju stojećim gradivom i položajem gradilišta, dok iznutra: praktičnom svrhom kojoj ima zgrada da služi, zatim načinom života stanovnika, običajima i napokon ekonomijom, tj. štednjom materijala i radnje. Uočiv ove dvije komponente: izvana materijal i mjesne prilike, iznutra: svrha objekta, lako ćemo u svakom pojedinom slučaju otkriti t i p o v e u koje se je seosko graditeljstvo kristalizovalo, stvorivši tako nekoliko zanimivih, značajnih likova.

Dugo se u nas zanemarivalo sve što je bilo iskonsko, izvorna tvorevina narodna. Pa tek kad se n. pr. narodna nošnja stala gubiti, i u nekim se krajevima doista gubi, — pobudilo se zanimanje za nju pa se nastoji po mogućnosti da se spasi ono što je karakteristično i što nam kozmopolitski gradski običaji nivelirajući sve po zapadnoevropsku, malne ugrabiše.

Tako i tu. Istinabog, ne može se gradsko, većinom na spekulativnom momentu sazdano graditeljstvo odjednom povesti za primjerima samoniklog našeg, seoskog, baš kao ni gradska nošnja ne može da se povrati na tradicionalnu narodnu koja je potekla iz prilika patrijarhalno-zadrugarskih, sasma drugih no što su današnje. Ipak bi bilo dobro, da se prisjetimo, kako imade u našim krajevima od Jadrana do Dunava i Drave, posvuda izobilje karakterističnih i vrlo dobro za naše prilike prikladnih građevinskih oblika, koje bi trebalo barem kod seljačkih domova nastojati uzdržati, kloneći se oponašanja zapadno-evropske šeme, koja iz gradova prodirući u trgovišta, a odavle već i u sela, hoće sve da prekroji na varošku. Ništa n. pr. ne stoji na putu, da sebi netko, tko hoće n. pr.

da gradi obiteljsku ili »vikend« kuću u primorskom kraju, ili Gorskom Kotaru, uzme sebi u glavnom uzor u okolišnim dobrim, s t a r i m seljačkim kućama, koje su ne samo ukusne i praktične, već birajuć na licu mjesta raspoloživo gradivo, također i najjeftinije. Kod popravaka recimo krova i sličnog, uvijek je najzgodnije kad taj rad može svaki bolji seoski prigodni obrtnik u najzapuštenijem kraju, bez daljnjega izvesti, nego kad treba za goleme novce slati po materijal i specijalistu n. pr. iz Zagreba. Nije badava narod naš birao n. pr. u Gorskom Kotaru drvo, u Primorju kamen, u Podravini opeku itd., već je sve to logično i nuždom prilika uslovljeno, pa i ptica uzima za građenje gnijezda drugo u močvarnom kraju, drugo na pećinama ili u šumi.

Pa ogledajmo se malo širom naše domovine, pripazimo kako i od česa seljak gradi svoj dom. Zajednička crta kod svih tih zgrada jest: što jeftinije ali i što solidnije! Kućice se rijetko kad podižu, n. pr. kad se cijepala stara zadruga, slično kaošto kad se košnica roji. Pa valja tad štediti, misliti i na trajnost i na budućnost. A to je narod vazda i radio, a čini velikim dijelom i danas i ako se opaža dekadenca, oponašanjem, majmunisanjem svega što je u gradu »moderno«.

Pošto je naša domovina od pamtivijeka bila na raskrsnici dvaju svjetova, dvaju vjera, Rima i Bizanta, pa kroz cijeli Srednji i Novi vijek: Austrije i Turske, nije čudo da su ta kulturna područja imala vidnog odraza također u načinu gradnje naselja pa i pojedinih domova. Mogli bismo podijeliti te utjecajne ili kulturne sfere na četiri dijela, koja bi u glavnom odgovarala civilizatornoj, a kasnije i političkoj, moći dotičnih područja, čija su središta bila nekim slučajem vazda izvan granica Hrvatske. Ta bi područja bila: Srednjeevropski ili recimo donekle njemački, zatim mediteranski ili talijanski, pa panonsko-mađarski i napokon istočni ili balkanski. Svaki je od ovih kulturno-političkih krugova utjecao bitno i na oblik naših naselja. Zapadno- ili srednjeevropski tip naselja raspolaže udobnim, većim zgradama, zatvorenih jakih zidova, strmih krovova na 4 vode ili na »kusce« (Krüppelwalm), naselja su ovelika, zbijena, kuće se približuju u grupama jedna drugoj, i akoprem ne sasma na gusto. Mjesta su lijepo uređena, prostrana, vrtovi i polja nalaze se više-manje odmaknuto od samih zgrada. I malena se trgovišta doimlju već više kao gradovi. Crkva u sredini mjesta, obično na ovelikom, ali ne prevelikom trgu ili među lipama i kestenima. Kuće se grade na poluvaroški način. Jednokatne su kuće u većim mjestima n. pr. trgovištima skoro pravilo. Pokrov je od crijepa, gladak, strmina je krova uslovljena velikim širinama traktova a i čestim snijegovima. Gdje je veće siromaštvo taj se tip nije mogao razviti, ali oblik kuće ma da je pokrita slamom, sjeća ipak na trbušaste jake zgrade, koje prevladavaju što više prema zapadu sve to jače, a najviše kod nas na međi Slovenije. Ulazeći i u gradove,

ORUŽARNA PASTUOVIĆ Jurišićeva 1

Oružje za lov, šport i obranu, lovačko-športske potrebštine. Veliki izbor kvalitetnih Thermos boca i piknika noževa, naprtnjača, aluminiumske robe, potrepština za pse i raznih praktičnih novosti. — Za veliki katalog i cjenik br. 4 treba poslati Din 7·— u pošt markama, što se kod narudžbe iznad Din 300·— povraća.

n. pr. staru Vlašku ulicu, Ilicu, Savsko predgrađe, pa u ostalim mjestima (Varaždinu, Karlovcu itd.), naći ćemo ih vrlo često, gdje čine već prelaz pravim gradskim kućama. U Zagorju su zbog siromaštva gusto naseljenog žiteljstva, manjeg oblika, često samo kolibe, no ipak ćemo i u tom rudimentarnom obliku prepoznati tip srednjeevropski i ako reduciran na minimum.

I naš Zagreb sa svojom okolicom spada u to područje, ma da se izražajna čistoća sloga u novije vrijeme u sve većem krugu oko grada počela brisati.

U plodnim nizinama međuriječja (Sava-Drava) otvorenog prema dunavsko-panonskoj nizini, imademo tip sela uz dugačku, često i po 7 i 10 km dugu jedinu glavnu cestu. Sve je tu kao proračunano na širinu. Kaošto u zapadnom području i sela dobivaju izgled gradova, tako tu i gradovi liče potpuno na sela. Šorovi dugački u nedogled, a široki i po 30, 40 m, daju prostora za golema stada blaga koja se tud tjeraju sa paše ili na sajmove dižuć oblake prašine. Kuće su niske, dugačke. Blagostanje bogatijih gazda očituje se manje veličinom, a više opremom i ornamentikom rezbarija, koje su često od najvećeg interesa i čija veza s narodnim motivima veziva iznenađuje. Pred kućom se produžuje većinom dugačka veranda na drvenim stupovima, dimnjaci su visoki i svedeni, na njima ima mjesta za rodino gnijezdo. Nedaleko se nalazi česma na balvan kao i u Mađarskoj, što daje značajku cijelom kraju, jer su to najviše točke.

Krajevi u kojima je do najnovijeg datuma, do okupacije, vladala Turska, sačuvali su izgled živopisan, lijep, sjećajuć nas blizog bajnog Istoka. Mahale ili četvrti se protežu na daleko, preko gora i brežuljaka, vitki minareti nadvisuju more kuća, prekidano bujnim zelenilom bašća i sivkasto zelenih cipresa. Kuće su na kat. Guste drvene rešetke zakrivaju prolazniku pogled u nedavno još haremske prostorije, kuće imaju skoro sve vrlo zanimive doksate (erkere), pa se kanda povukoše u se, skrivajući se od ulica u avlije, ograđene visokim zidovima. Muslimanska je kuća, naročito kod imućnijih, uprav krasna. Krovovi su karakteristični sastavni dio zgrade, jako iskaču pokrivajući često i sam erker zajedno s ostalom zgradom, krovovi su uvijek na 4 vode, ali ne tako strmi košto na nje-

mačkoj granici. Veliku ulogu igraju i tu česme, bilo javne, bilo zasebne. Kod njih se ženski svijet skuplja na razgovor kad dolazi vrčem po vodu. Tu se pletu spletke i ogovaranja. Čim stranac naiđe, a one pokriju lice feredžom, pa nagnu u bijeg okrećući glavu. Stubišta u turskoj kući drvena su, vrlo lijepo izdjelana, kaošto je uopće obrt tamo lijepo razvit. Danas već i seljak u Bosni nastoji da se povodi za njemačkim tipom gradnje, kaošto i u nošnji.

Uzan pojas uz Jadran, gdje je utjecaj rimske kulture bio intenzivan, i gdje su Hrvati doselivši se sa Karpata u ovaj sunčani Jug, već naišli na potpuno izgrađene rimske gradske općine, sačuvao je kroz srednji vijek za doba mletačkog gospodstva pa sve do dana današnjeg svoje karakteristično lice: mediteransko. Mjesta su tu samo gradovi, a sela, u koliko ih uopće ima, ne razlikuju se ništa od gradova. Zgrade su prizidane tijesno jedna uz drugu, često 3 i 4-katne, najrazličitijeg oblika i boje. Čitav se grad sa svojom vazda krasnom crkvom i kamenim zvonikom, doimlje kao da je iz stijene izrastao. Primjeri: Novi, Krk, Bakar, Senj itd. Uličice su uske, krivudaste i strme, često kao stube izvedene, a praktični se Primorci služe uzidanim kamenim konzolama turivši preko 1 do 2 m široke »ulice« štapove sa sušećim šarenim rubljem, što se lijepo vidi n. pr. u uličicama između Straduna i Ulice Poprijeko u Dubrovniku. Protiv ljetne žege ili zimske bure nema boljeg sredstva nego da si kuće, međusobno tijesno skeljene, prave uzajaman hlad, a ujedno zaštitu od zimske bure, koja se u mjestu nikad ne osjeća, pa se čovjek uprav začudi kad istupi izvan zidina pa primjeti kako jaka bura vlada napolju ili na obali. Dimnjaci su kod toga načina gradnje tako važni, sa mnogostruko složenim i varijabilnim glavama, da one mogu činiti predmet posebnih studija. Prozori su proviđeni umjesto šalupolkama s gibivim daščicama košto je to u zapadnim krajevima kod nas n. pr. običaj, sa punim masivnim kapcima od dasaka i opet radi zaštite od nevremena i žege. Kuće su od kamena, pa je u starijim mjestima lijep pogled na n e o ž b u k a n e, od starosti posmeđele zidanice, dok se u novije doba, nerazumno i bedasto dosta, krasan taj kamen pokriva žbukom, dakle zapravo blatom. To je košto je netko, tko imade krasnu prirodnu kosu, nosio vlasulju, ili tko imade zdravo zubalo, protezu.

Vidjeli smo u ovom kratkom prikazu, kako je izvanji oblik naših zgrada posvuda značajan i zanimiv, pa ćemo se u jednom od slijedećih osvrta pozabaviti nekim primjerima iz svakog od skiciranih područja naše domovine. (Nastavit će se)

Pokrivačke i izolacione radove izvađa uz strogo stručnu, solidnu i jeftinu izradbu.
HINKO BAUER Za sve poslove jamstvo. - Troškovnike i pregled krovova besplatno. - Solidna i jeftina
ZAGREB ILICA 26 TELEF. 60-75 godišnja uzdržavania. - Članovi D. Z. 5% p pusta

ZAGREBAČKI ZBOR

RAD U PROŠLOJ I PROGRAM U BUDUĆOJ GODINI

Od svojeg utemeljenja u godini 1909 priredio je Zagrebački Zbor svega 70 raznih sajamskih i izložbenih priredbi, od toga 3 predratna Zbora, 30 međunarodnih velikih sajmova uzoraka i 37 drugih raznih specijalnih stručnih izložbi i sajmova. Kod toga nije posebno brojenih 5 sajmova i izložbi rasplodne stoke i ako su to bile samostalne velike priredbe, ali priključene u okvir velikih redovitih sajmova. Uzmemo li u obzir da godine 1912. radi Balkanskog rata, te od god. 1914 do 1921 radi svjetskog rata, dakle kroz 9 godina, nisu bile priređivane nikakove izložbe, odpada na 20 godina sajamskog rada svega 75 priredbi. Prije svjetskog rata priređen je godišnje samo po jedan Zbor, a poslije rata od g. 1922 do 1925 godišnje po dva, zatim od 1926 do 1933 po tri ili četiri, godine 1934 pet, god. 1935 osam, god. 1936 (novogradnja na Savskoj cesti) tri, a god. 1937 i god. 1938 po šest priredbi godišnje, od kojih su mnoge bile velikog omjera i važnosti, te su još i danas svima u živoj uspomeni kao: Holandijsko cvijeće, Lovačke izložbe, Ribarska, Jadranska izložba, Obrtničke izložbe, narodni radovi i mnoge druge osim redovitih velikih sajmova. Ova kratka statistika jasno govori o napretku i intenzivnom radu Zagrebačkog Zbora ,ove naše ustanove osnovane potpuno na altruističkoj bazi bez svrhe dobiti, koja radi isključivo u interesu javnosti i unapređivanja naših kulturnih i privrednih interesa. Zagrebački Zbor stvorili su zagrebački građani-privrednici, on se je razvijao iz vlastitog rada i vlastite snage bez ičije znatnije novčane pomoći, a uz susretljivost Gradske općine, koja mu je dala u jeftini zakup zemljište i u tehničkim pitanjima izlazila u susret. Zagrebački Zbor je mogao izgraditi prvu etapu novog zborišta na Savskoj cesti u istočnom željezničkom trokutu tako da nove permanentne zgrade služe ne samo za vlastite sajamske i izložbene svrhe, nego je stvorio i prvu i do sada jedinu veliku koncertnu dvoranu u Zagrebu s potrebnim prostranim, udobnim i centralno grijanim nuzprostorijama za razne kulturne i društvene manifestacije, kod kojih može prisustvovati u samoj dvorani do 2500 ljudi a s nuzprostorijama i 5000 osoba. Osim toga uređen je i ljetni koncertni prostor s velikom akustičnom koncertnom školjkom i restauracijom za razne umjetničke, športske i društvene priredbe pod vedrim nebom.

Sada se radi na tome, da se u dogledno vrijeme, čim odsele Veterinarski fakultet i Potkivačka škola u svoje nove prostorije i čim Gradski Električni Tramway likvidira ostatak stare remize, zborsko zemljište proširi na po prilici trostruko sadašnjeg obujma u zapadnom željezničkom trokutu uz Savsku cestu, a nasuprot dosada izgrađenoj prvoj etapi zborišta.

Na ovako proširenom zemljištu ima se u prvom redu izgraditi novostočarsko izložbište sa stajama, tribinama i neke vrsti stadionom za predvađanje stoke, koje će se izložbište moći vrlo dobro upotrebiti ljeti i zimi i za razne športske priredbe .U tu svrhu odobrilo je Ministarstvo trgovine iz stočarskog fonda Zavoda za unapređenje spoljne trgovine pripomoć od jedan milijun dinara kao prvu ratu potrebnog građevnog kapitala a postoji nada da će uslijediti u daljnji doprinosi Ministarstva i Banske uprave, da se namakne čitava potrebna svota, jer Zagrebački Zbor iz vlastitih sredstava, to kroz mnogo godina ne bi mogao, tako dugo dok ne amortizira zajam, koji je bio potreban da se izgradi prva etapa, tako kako ju svi poznamo.

U prošloj godini 1938 priredio je Zagrebački Zbor 2.—11. IV. 29. Proljetni specijalni sajam s XV. Salonom automobila, 27. VIII.—6. IX. 30. Opći međunarodni veliki sajam uzoraka, 1.—4. XII. Zimsku izložbu peradi, kunića i ptica pjevica a u zajednici s Jadranskom Stražom nadasve uspjelu veliku Jadransku izložbu 25. VI.—5. VII. Osim toga priredila je Zanatska komora 4.—12. VI. jubilarnu Obrtničku izložbu o 30-godišnjici Saveza Hrvatskih Obrtnika, a Udruženje univerzitetski obrazovanih žena upriličilo je 15. V. do 11 .VI. vrlo zanimljivu Međunarodnu izložbu čipaka. Nakon što su od prije postojali službeni paviljoni Francuske, Italije i Njemačke, otvoren je prigodom 30. jesenjeg velesajma novo sagrađeni reprezentativni paviljon Čehoslovačke Republike.

Za godinu 1939. opet je predviđen intenzivan rad. Još za zimsku sezonu surađuje Zagrebački Zbor s Društvom za promet stranaca i ostalim zagrebačkim interesiranim društvima i udruženjima na organizaciji velikog »Pokladnog tjedna« 11.—20. II. u kojem će po zajedničkom planu biti priređene atraktivne zabave, kostimirani i krabuljni plesovi, koji će uz željezničke povlastice privući veliki broj stranaca iz pokrajine u Zagreb u korist naše privrede, dok će spomenute zabave same po sebi donjeti koristi našim trgovcima i obrtnicima, a time indirektno i industrijama.

Posebni odbor priredit će 15.—17. travnja »Balkanske dane« kada će biti prikazana kultura, folklora, turizam i priredba Balkanskih zemalja.

31. Proljetni specijalni sajam 29. IV.—8. V. donosi osim

Skandalli - Akordeoni - Harmonike - Cantulia - Galotta
„TEMPO" trgovina dvokolica, šivaćih strojeva, radioaparata i muzičkih instrumenata
Telefon broj 75-35 **ZAGREB** Klaonička ulica 16
Na otplatu ***Radio-aparati »ORION« — Šivaći strojevi*** *Na otplatu*

tradicijonalnog XVI. Salona automobila, te sajmova poljoprivrednih strojeva, ljetnih potrepština, izložbe vina i narodnih rukotvorina još i jednu novost za Evropu. Međunarodnu turističko-kulturnu izložbu. Na ovoj bit će prikazana ne samo turistička propaganda raznih zemalja, odnosno raznih krajeva naše države, nego će biti uz posebnu kulinarsku izložbu na okus razni specijaliteti jela i pića. Ova izložba će kao novost i po svojoj zanimivosti sigurno pobuditi najveći interes javnosti.

Odmah nakon svršetka proljetnog sajma priredit će 13. i 14. svibnja naše Društvo za zaštitu pasa (kinološko) svoju VII. Izložbu Pasa, kojoj Zagrebački Zbor želi priključiti i izložbe mačaka, ptica pjevica, kaktejа i cvijeća.

Za početak lipnja predviđena je velika izložba »Naše selo«, koja će obuhvaćati cjelokupni gospodarski život u svim hrvatskim krajevima: poljodjelstvo, zadrugarstvo, stočarstvo, kućni obrt i veliku Veterinarsku izložbu.

Zagrebačke škole pozvane su da koncem lipnja zajednički sa Zagrebačkim Zborom prirede »Izložbu učeničkih radova«, koja će biti javnosti pristupačnija i po svojem obujmu zanimivija nego su bile dosadašnje po raznim školama priređene pojedinačne izložbe.

32. Opći međunarodni veliki sajam uzoraka bit će 26. VIII.—4. IX. kao glavna godišnja priredba za sve vrsti robe izuzev automobila.

Za sredinu listopada predviđena je »Izložba voća, grožđa, povrća i cvijeća«, dok će se redovita Zimska izložba peradi, kunića, golubova i ptica pjevica držati 1.—3. XII. Nema sumnje da bi proširenje ove izložbe Nikolinjskim i Božićnim sajmom kao okasionom prodajom jeftine i dobre robe bio vrlo poželjno i korisno za zagrebačku trgovinu i obrt.

Ovaj program rada za god. 1939. dokazuje odluku i čvrstu namjeru Zagrebačkog Zbora da što prije nastavi svoju izgradnju, a ujedno da sa sve intenzivnijim radom udovolji dužnosti, koju si je dobrovoljno sam stavio i da bude nadalje jedan od glavnih pokretača prometa roba i stranaca, a ujedno promicatelj kulturnih, društvenih i športskih nastojanja.

ZA NOVU GODINU najprikladniji dar **«ZLATNO PERO«**

Specijalna i stručna trgovina **STANISLAV ŠILC** Varšavska 3 (Prolaz Balkan kina)

M. U.

VOĆARSTVO I VINOGRADARSTVO GRADA ZAGREBA

Grad Zagreb leži na južnim obroncima zagrebačke gore, koji su od same prirode kao odabrani za gojenje loze i voća. Dosta visoka gora štiti ove obronke od hladnih struja toliko, da su u proljeće gradski vrtovi 14 dana prije zeleni nego oni na otvorenoj savskoj nizini. Voćke po zagrebačkim voćnjacima — jorgovan po vrtovima, kesteni po uličnim drvoredima — procvjetaju čitavu nedjelju prije nego u slobodnoj savskoj ravnici. Na prisojnim, sunčanim mjestima grada uspijevaju neke egzotične biljke sasvim dobro, pa ima u gradu ljudi, koji goje gdjekoju južnu bilinu (i dobivaju pače i plodove).

U takovom plodnom i blagoslovljenom kraju moralo se je već odavna razviti voćarstvo i vinogradarstvo.

U ove naše krajeve donijeli su lozu stari Rimljani. Rimljani gojili su lozu najprije po brežuljcima nad rijekom Murom i Dravom (oko Ptuja i Maribora, Slovenske gorice). Nekada je promet iz tih vinorodnih krajeva išao današnjim hrvatskim Zagorjem prema naseljenim dolinama Save. Tako je loza došla iz Zagorja na južne obronke Medvednice (Zagrebačke gore). Pod Medvednicom imali su Rimljani svoju koloniju (kod Donjeg Stenjevca), pa su u tom pitomom kraju gojili lozu i voće. Kad su Hrvati naselili ove krajeve i osnovali pod gorom bijeli Zagreb, na obroncima Medvednice gojili su naši djedovi dalje vinograde i voćnjake. U Zagrebu su u staro doba boravili mnogi knezovi, banovi, a kasnije i kraljevi. Biskupija osnovana je 1093 godine, a uz nju je postojao Kaptol i mnogi samostani. Sva ta gospoda imala su svoje vinograde po brežuljcima, koji su se spuštali iz Gričkih gorica i Kaptola prema Harmici i Šoštarskoj vesi.

Vinogradi su bili dakle na proplancima gdje je danas gornji grad sa starim gospodskim domovima i palačama. Možemo sigurno reći, da je grad Zagreb nekada ležao usred najljepših vinograda i voćnjaka. U novije vrijeme počelo je nestajati prirodnih krasota na teritoriju Zagreba; nestalo je najstarijih vinograda, koji su se još nedavno spuštali sa Šalate do Medvešćaka i do Vlaške ulice, od Svetog Jurja do Nove Vesi, od Cmroka do Sv. Ksavera, od Rokovog groblja i Josipovca do Ilice. Počeli su nestajati vinogradi i voćnjaci Pantovčaka, Prekrižja, Mirogoja, Švabinoga brijega, Vrhovca i Sv. Duha.

Danas ćemo naći samo ostatke tih vinograda. (Još nedavno su se spuštali redovi loze — po pojedinim vrtovima — od Strossmayerovog šetališta do Ilice. Nešto vinograda ostalo je u gornjoj Ilici — oko Podolja — Nad Lipom, i kod crkvice sv. Duha). Da se nije našlo Zagrepčana,

koji su mislili na ove ljepote usred samoga grada, nestalo bi i onih zelenih brajdica po gradskim vrtovima; nestalo bi i onih starih trsova, koji se penju po purgarskim kućama na Laščini, Rebru i Goricama. Tako

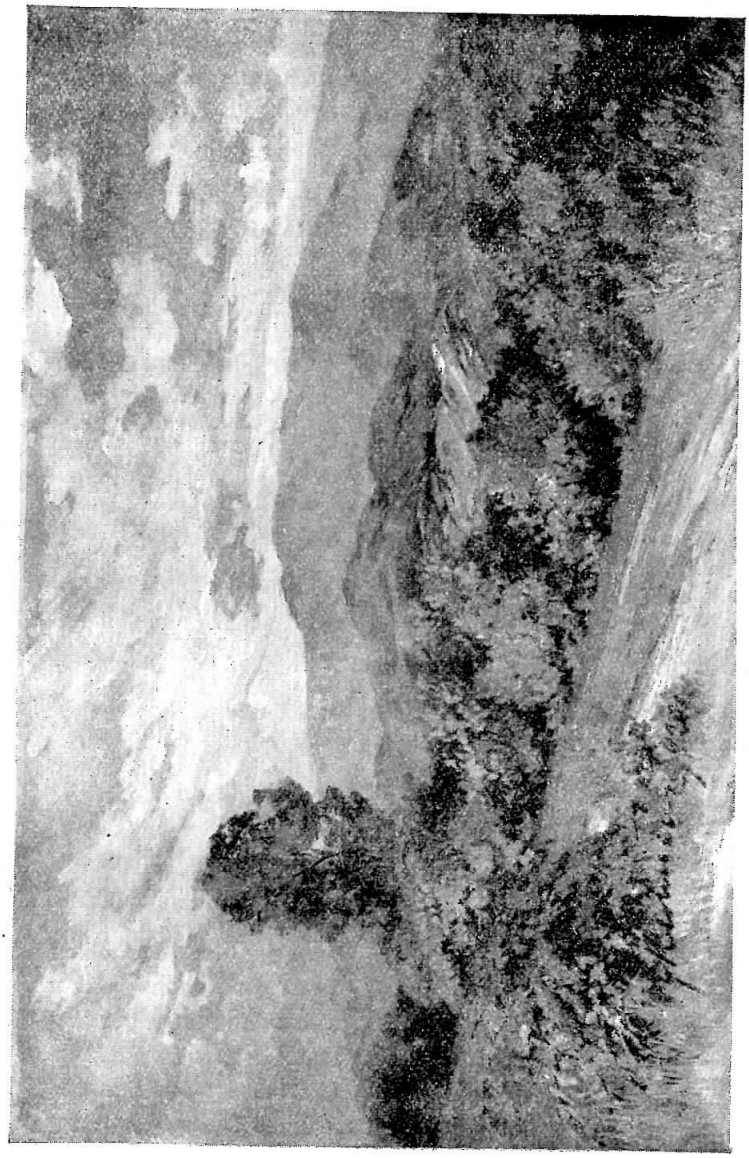

F. Klobučar, gr. senator: »Pogled na Medvednicu« (ulje).

smo ipak spasili u nutrini samoga grada (pa i u okolini Zagreba) mnogu prirodnu krasotu, mnogi nasad i mnogo stoljetno stablo. Samo ovome hvalevrijednome nastojanju imamo zahvaliti da se iz centra bučnog grada može doći — za koji čas — u gustu šumu. Iz prometne gornje Ilice mogu

se gotovo rukom dosegnuti redovi loze uz ulice, koje se dižu prema Vinogradskoj cesti. Svetome Duhu, Jelenovcu, Černomercu, Kustošiji i Grmošnici.

Da je tako zasluga je naše gradske općine. Općina grada Zagreba preuzela je i podigla u zadnje vrijeme krasan vinogradarsko-voćarski objekt kod Svetoga Duha. To je jedan od najljepših položaja na zapadnoj strani

Gradska ekonomija Sv. Duh.

grada, i bez sumnje najbolji i najvredniji vinogradarsko-voćarski posjed na području samoga grada. To gospodarstvo ne drži općina radi neke rentabilnosti (ma da on i u tom pravcu zadovoljava), već ima taj posjed biti u prvom redu uzorno dobro, na ogled svim zagrebačkim vinogradarima i voćarima. Zagreb je mnogo učinio za gojenje uresnog drveća, grmlja i cvijeća, tako da je grad gotovo čitave godine pun cvijeća i zelenila. Sada treba da učini nešto i za voćarstvo i vinogradarstvo. U tu svrhu odabran je gradski posjed na Svetom Duhu. Taj posjed imao je prijašnjih godina ponajviše vinogradarski; tek u novije vrijeme poprima on sve više karakter voćarski.

Vinograd je sveden od 9 jutara na 4 jutra; od toga ima na jednom jutru samo plemenitoga stolnoga grožđa. Na ostalim površinama provađaju se razni pokusi — koli obzirom na uzgoj raznih vrsta voća — toli obzirom na suzbijanje voćnih štetočina. U tom cilju prave se pokusi raznim sred-

stvima (insekticidima) pod nadzorom najboljih naših fitopatoloških stručnjaka.

Vinograd i voćnjak su zapravo rasadnici najplemenitijih vrsti loze i voćaka. Godišnje se izdaje preko 5000 komada voćnih i loznih plemki interesentima iz grada i okolice. Mi koji poznamo Zagreb i okolicu vidimo koliko se je u zadnje vrijeme podignulo voćarstvo u tome kraju. Još koju godinu pa ne će voćno tržište grada biti ovisno o stranom voću. Zagrebačka okolica i gradski vrtovi osobito su podesni za gojenje bresaka. Treba za to samo odrediti osobite vrsti. U tu svrhu zasađeno je u gradskom voćnjaku 1200 komada raznih sorata bresaka — od najranijih do najkasnijih vrsti. (Kraj još drugih 1200 drugih voćaka, koje se uzdržavaju po svim zasadama modernoga voćarstva).

Mi vidimo da Gradska općina ne radi samo na podizanju novih javnih zgrada, trgova i ulica, već se brine i za podizanje najljepše grane poljoprivrede i za voćnu hranu građanstva.

Voćarstvo nije samo lijepo — ono je u okolici velikih gradova i najunosnija grana privrede. — Ono daje građanstvu najzdraviju hranu. Mnogi je građanin gledajući ovakove uzorne voćnjake dobio volju da sam goji voćke. I doista možemo danas vidjeti po vrtovima Hercegovačke i Istarske ulice, pa na Vrhovcu i Josipovcu krasne voćke, među kojima ima mnogo bresaka (a uz kuće nađe se i koja ogromna smokva. Ima smokava i usred grada na pr. u vrtovima Ilice, Tomićeve ulice i dr.).

Širenje voćarstva u velikim gradovima plemenit je i rodoljuban posao. Ovakovim radom postati će Zagreb centar voćarstva i vinogradarstva čitave Hrvatske — pa ne će biti njegovi trgovi poplavljeni stranim voćem.

Svi putevi vode u Rim — u Zagrebu u restauraciju „KOLO"
NAKON SASTANKA - ODBORSKE SJEDNICE - DRUŠTVENOG PREDAVANJA
Najugodnije i najbolje osjećati će se članovi Društva Zagrepčana kod
GRADIŠĆANSKOG HRVATA GREGORIĆA U »KOLU«

TAPETARSKO-DEKORATIVNA RADNJA
PAVAO JANUSIĆ - Zagreb, Martićeva 14c
Najmodernija izradba kauča itd. - Sve radnje obavljam solidno i stručno.

MODERNE NAOČALE - DOMAĆI PROIZVOD
dipl. optičar PODVINEC
ZAGREB, PRAŠKA UL. 6 Član Društva Zagrepčana

PRITECIMO U POMOĆ HRVATSKOM PLANINARSKOM DRUŠTVU ZA DOVRŠENJE DOMA NA SLJEMENU

Hrvatsko planinarsko društvo u Zagrebu, otvara upis desetgodišnjeg beskamatnog zajma u visini od 500.000 Din. u svrhu potpunog dovršenja svog ponosnog društvenog doma na Sljemenu. — Obveznice se izdaju na ime zajmodavca počam od Din. 250.— nominale dalje.

Naše popularno Hrvatsko planinarsko društvo, u kojem su okupljeni svi pravi i svijesni Hrvati planinari, apelira na svoje članstvo, kao i na sva patriotska naša društva i ustanove, da ga u tom pothvatu pomognu.

Taj apel za sigurno neće ostati glas vapijućeg u pustinji, jer Tomislavov dom na Sljemenu — pravi je ponos cijelog Hrvatskog naroda.

Pošto taj dom služi pravoj udobnosti i svih Zagrepčana, koji svake nedjelje hrle u prirodu na naše divno Sljeme, a isto tako služi udobnosti i svih stranaca i turista, koji prolaze kroz Zagreb na Sljeme — Društvo Zagrepčana svim svojim članovima toplo preporuča, da svaki onaj kojemu je to i kako moguće upiše barem koji iznos toga zajma i tako podupre ovu patriotsku akciju.

Za iskup obveznica jamči Hrvatsko planinarsko društvo u Zagrebu sa cijelom svojom imovinom. Sve dalje obavijesti mogu se dobiti u poslovnici navedenog društva Varšavska ul. 2-a ili na telefon 65-01.

LJEKARNA L. GAYER
ZAGREB, Ilica 79

Preporuča pravu D. droždjenku s mentholom, za masažu nakon bolesti a služi kao osvježujuće okrepljujuće sredstvo. Cijena boci Din 20·— Pokusna Din 9·—

DRUŠTVENE VIJESTI

SJEDNICA UPRAVNOG ODBORA. Dne 6 XII 1938 održana je redovita sjednica Upravnog odbora Društva Zagrebčana. Nakon što je na toj sjednici primljen tajnički i blagajnički izvještaj, primljeni su slijedeći novi članovi i to kao redoviti: Ivan Arlavi, lim. obrtnik, Dragutin Fried, trgovac, Milan Juračić, načelnik Min. pošta u m., Dragutin Koranić, tehnički činovnik drž. željeznice u m. i Rudolf Komerički, elektrotehničar, a kao podupirajući: Slava Fürst udova bank. ravnatelja i Ljubica Komerički, kućanica.

DRUŠTVENI DOM. Već od početka djelovanja Društva Zagrebčana proučava se pitanje izgradnje Društvenog Doma. U tu svrhu sabrani su i oni skromni prinosi na društvenim sastancima utorkom, pa je do sada za dom sabrana temelina svota. Baš općenite neprilike. koje kod nas vladaju u pomanjkanju lokala — jer malo imade lokala podesnih za održavanje predavanja, muzičkih priredaba i čajanka — sile upravni odbor da se ozbilino tim pitanjem pozabavi. Tako je na siednici upravnog odbora od 20 IX 1938 stvoren zaključak, da se ima osnovati Zadruga za gradnju doma Društva Zagrebčana s. o. j. u Zagrebu. Zadrugarima mogu biti samo članovi Društva Zagrebčana i one ustanove, koje ravnateljstvo Zadruge primi. Izabran je i uži odbor. u koji su unišli predsjednik, tajnik i blagajnik Društva Zagrebčana po položaju, i još 8 članova odbora. Dne 5 X 1938 održana je prva sjednica tog užeg odbora. a nakon što je izrađen nacrt Pravila zadruge dne 9 XII 1938 održana je i druga sjednica. Na toj sjednici iznio je član odbora arh. Fischer konkretan prediog o gradnji doma, taj je predlog jednoglasno primljen. Zaključene su potrebne predradnje, a jer je u stvari potrebna i privola nekih drugih faktora, ne možemo za sada o samom projektu potanje govoriti, samo možemo reći to, da je iznešena ideja veoma praktična i provediva. a predloženi objekat odgovara tradiciji Zagreba, za koju se Društvo Zagrepčana i po svojim pravilima i po svrsi svojeg opstanka mora zalagati.

Nadamo se. da ćemo o tom predlogu moći skoro opširnije saopćiti, a sada naglašujemo to, da bi se podignućem vlastitih društvenih prostorija udovoljilo davnoj potrebi našeg društva. obzirom na potrebe članstva, za njegov daljnji razvitak i napredak. Dom bi imao naše društvo reprezentirati pred zagrebačkim građanstvom na najdostoiniji način, pa zato svaki član a naročito svaki pravi i rođeni Zagrebčanin mora misao o gradnji doma iskreno i toplo pozdraviti.

SJEDNICA GOSPOJINSKE SEKCIJE: Dne 12 XII 1938 održana je sjednica Gospojinske sekcije D. Z. i to kao zadnja u toj godini na kojoj je raspravljeno više predmeta. Izradba spomen ploče istaknutoj kulturnoj radnici i članici Društva Zagrebčana Mariji Jambrišak na dobrom je putu.

PRIREDBE ZA ZABAVU DNE 14 I 1939. Dne 13 XII 1938 održana je sjednica Zabavnog odbora Društva gdje su zaključene sve potrebne predradnje za društvenu zabavu, koja se održaje 14 I 1939 u svim prostorijama »Kola«. Sudeći po svim pripravama i biranom programu, biti će to jedna od prvoklasnih zabava u ovoj sezoni.

PROSLAVA 100-GODIŠNJICE ROĐENJA AUGUSTA ŠENOE. Društvo Zagrebčana prisustvovalo je po svojim delegatima svim

predavanjima Braće Hrvatskog Zmaja u Kamenitim vratima od 19 XI do 7 XII 1938 priređenim u proslavu 100-godišnjice rođenja Augusta Šenoe. Isto tako naši su delegati u većem broju na čelu s pretsjednikom dr. Cuculićem prisustvovali i zadušnicama u crkvi sv. Marije dne 13 XII 1938, a nakon toga pošli sa ostalima na Mirogoj i tamo na grob slavnog pokojnika položili krasan vijenac sa hrvatskom trobojnicom.

UPOZORENJE NAŠIM ČLANOVIMA!

Kako je iz oglasnog dijela vidljivo, uspjelo nam je u većem opsegu proširiti krug naših oglasivača iz redova onih zagrebačkih građana privrednika, koji i ako u jednom dijelu i nisu naši članovi, ali simpatiziraju sa radom našeg društva, i vođeni tim simpatijama potpomažu naš rad. — Ove simpatije naših privrednika mi vrlo cijenimo, pa zato upozorujemo naše članove i molimo, da kod navedenih firma izvole nabavljati sve svoje potrebštine prema onoj:

Svoj k' svome! U tome će najbolje doći do izražaja duh organizacije i solidarnosti naših članova.

Savremeno i svakovrsno **POKUĆSTVO** uz ogroman izbor najpovoljnije kod tvorničko skladište pokućstva
Članovi D. Z. znatan popust. **M. E. KOVAČ** Mesnička ulica 2 ugao Ilice 38 — I. kat

ŠEŠIRI ZA DAME I GOSPODU NAJNOVIJI MODELI!
KRZNARIJA ZA IZRADBU SVIH VRSTA KRZNENE ROBE kao i popravci
KOD **BRAĆE TOMIĆ** MASARIKOVA 13 — ZAGREB

LUTRIJA KNJIGA (Vučenje 20. II. 1939.)
2 GLAVNA ZGODITKA su četverokrilni ormari iz kav. orah. sa kompletima knjiga: Šenoa, Matoš, Nazor, Gjalski, Kozarac, Krleža, Kranjčević, Novak, Budak, Domjanić. Kolo hrvatskih modernih pisaca i pojedinačne knjige te kompleti. — CIJENA JE SREĆKI DIN 10.—. — Svaka treća srećka dobiva.
BINOZA, Domaći Pisci, Zagreb VI., Dalmatinska ulica 10. Telefon 96—51.

Glačajte sa Harbolit Briketom
Zagrebački domaći proizvod Dobiva se u svim trgovinama

Izdavač »Društvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. senator, Solovljeva ul. 16. — Uredništvo i uprava Ilica 28/II. kat. Tel. 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta 47. — Za oglasni dio odgovara Lukac Ivan, Padovčeva ul. 9.

»DADO«
Konfekcija za turistiku i šport.

LOVAČKA
i ina šport odijela iz originalnih tirolskih tkanina.

»HUBERTUS«
ogrtači
iz fine devine dlake u raznim bojama i veličinama.
Trgovina i proizvod poslovnih i opremnih predmeta.
ERAZMO GAŠPARAC,
Zagreb, Varšavska ul. 8
(Samostanska)

Trgovina speceraja i delikatesa
MIRKO CRNIČKI
ZAGREB
Maksimirska 46 - Šulekova 1 Tel. 77-73

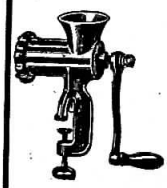

Mervar i Hodniković
ZAGREB,
sada PETRINJSKA 3
Najveći izbor. Najsolidnije cijene. Najkulantnija podvorba.

TKANINE ZA POKUĆTVO
PIROTSKI, PERZIJSKI ĆILIMI
S. TURKOVIĆ ZAGREB, ILICA 5 — OKTOGON
TELEFON 22-19

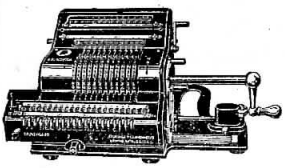

Najusavršeniji računski stroj
Generalno zastupstvo
MATADOR vl. A. Benčić
Ilica broj 5 **ZAGREB** Tel. 23-897

MOZAK OD ČELIKA
BRUNSVIGA

Vodeće nabavno vrelo špecerajske i kolonijalne robe
IVAN PENIĆ D.D. ZAGREB
Veliko skladište i izbor biranih vlastelinskih vina

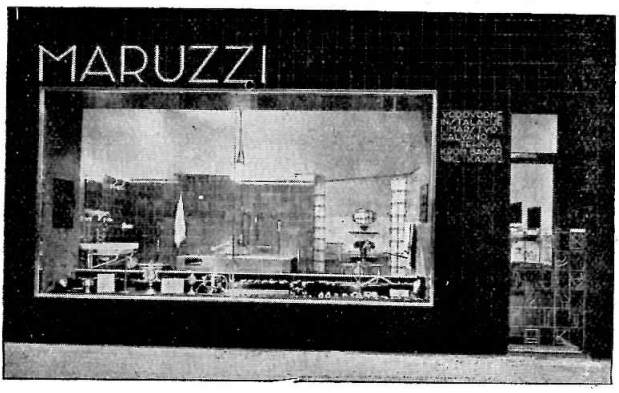

Z A G R E B
FRANKOPANSKA 9
TELEFON 27-59

Kromovanje, niklovanje, kadmiranje. - Instalacija vodovoda - Limarska radionica - Skladište armature i vodovodnog uređaja.

Tvrtka utemeljena 1873.

Odlikovana na izložbama u Zagrebu, Trstu i Budimpešti

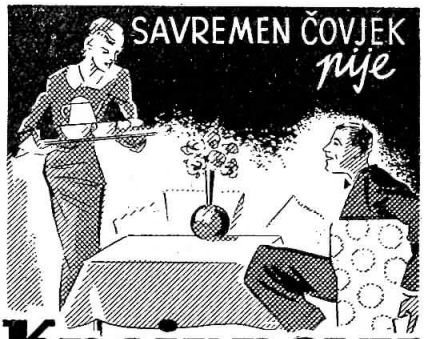

Kneippovu
SLADNU KAVU

BOJE lakovi, firnis, četke,
i ostalu robu najpovoljnije dobijete kod
ROSKAM
Zagreb
Pejačevićev trg 17
Telefon **65-63**

KOD PREHLADE I GRIPE
MOGU POMOĆI PILULE
AFLUKIN
PITAJTE LIJEČNIKA ZA SAVJET
DOBIVA SE U APOTEKAMA
PAZITE! SVAKA PILULA NOSI IME »AFLUKIN«
KAŠTEL D.D. ZAGREB Reg.br.15426/38

Muško i žensko
rublje
veste
čarape
rukavice
najjeftinije samo kod:
Perković
Jurišićeva 25

Trgovina modernih cipela
za dame i gospodu

fairy shoes
ZAGREB ILICA 62
vl. FRANJO PIŠKUR

Štamparija - knjigovežnica - cinkografija
GRAFIKA ZAGREB
GUNDULIĆEVA UL. 24 - TELEFON BR. 3777
Izradjuje najsolidnije, najbrže te najmodernije sve vrsti tiskarskih radnja kao knjige, brošure, kataloge, časopise a specijalno sve tiskanice za banke, industrije, oblasti, trgovce, obrtnike itd.

„NORIS" K. D.
VELETRGOVINA ELEKTROTEHNIČKOG, TEHNIČKOG MATERIJALA I STROJEVA
ZAGREB, Ul. Kr. Marije br. 21 **BEOGRAD**, Cara Lazara 10
Dobavlja sveukupni elektrotehnički, tehnički materijal i strojeve.
Samoprodaja: »Elektroproizvod« k. d., Zagreb.

Kućni i uredski namještaj i građevna stolarija najbolje i najjeftinije kod tt.
BOTHE i EHRMANN
Savska c. 31 **ZAGREB** Telef. 31-14

ŠTAMPILJE I REZBARIJA
BLAŽ TURCIN
Zagreb
Ilica br. 36 — Telefon 81-68.

ŽARULJE — LUSTERI
ELEKTRO BRIBOR
S. BENSUSAN
ZAGREB
Maksimirska 51 Telefon 94-19

Ono, što kanite kupiti dobit ćete kod:
Kastner i Ohler
Zagreb
u većem izboru i jeftinije

GRADJANSKA PROIZVODNJA SODA VODE
JOSIP KRČELIĆ, ZAGREB
Skladište mineralnih voda i osvježujućih bezalkoholnih pića.
LAGINJINA ULICA 29 — TELEFON BROJ 66-14

OTPREMNIČKO PODUZEĆE
ELIAŠ i LAH
vlasnik Ivan Radej
obavlja sve u tu struku zasjecajuće poslove
ZAGREB, Nikolićeva 10 - Tel. 22-405
Skladište tel. br. 22-404

TRGOVINA DELIKATESNE, ŠPECERAJSKE I KOLONIJALNE ROBE
Vladimir Salzer, Zagreb
Gundulićeva 19. Telef. interurb. 51-54

ŽENSKO I DJEČJE RUBLJE, ČARAPE, DJEČJE RUKAVICE, GUMBE, ČIPKE I VRPCE te sav pribor za krojače i krojačice najjeftinije samo kod
LEPČIN I DRUG, Zagreb, Gundulićeva 5

Kupujte kod naših oglašivača!

Zimsko-
sportske
rekvizite

M. DRUCKER
ZAGREB, Ilica 39

JUGOSLAVENSKO SIEMENS D. D.
ODIO ZA SLABU STRUJU
isporučuje, montira i uzdržava telefonske i signalne uredjaje svih vrsti. — Dobavlja sinhrone satove i instrumente za električna mjerenja.
ZAGREB, BOGOVIĆEVA 1/III kat.– TELEFON 22-055

UTEMELJENO 1900.
JULIO DEUTSCH
Z A G R E B
MIRAMARSKA CESTA 20
TELEFONI: 22-855 I 22-856
Najpovoljnije nabavno vrelo za sav građevni materijal.

Mirko Šćetinec Zagreb, Zrinjski trg 1
frizer za dame i gospodu Član društva Zagrebčana

Utemeljeno 1894. TEHNIČKA RADNJA Utemeljeno 1894.
IGN. DEUTSCH I BRAT
TELEFON 42-86 ZAGREB MASARYKOVA 20
Sve tehničke potrebštine za **industriju, obrt, gradjevnu ind., poljoprivredu, hoteljerstvo i kućanstvo.** — Specijalni odio za **pumpe** za svaku potrebu.
TRAŽITE PONUDE

Kupujte samo kod naših oglašivača!